

NËNTORI

ORGAN I LIDHJES SË SHKRIMTARËVE
DHE ARTISTËVE TË SHQIPËRISË

*Revistë e përmuajshme
letrare artistike
shoqërore politike*

Nr. 3, VITI XXXIII I BOTIMIT,
MARS, 1986

PËRMBAJTJA:

Plenum i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë	7
Për një pasqyrim më të thellë e të gjithanshëm të realitetit socialist në pikturë — Raport i Kryesisë së Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve, mbajtur nga anëtari i Kryesisë, Mumtaz Dhrami	8
Nga diskutimet	
ANDON KUQALI: Më shumë kërkesa cilësore në trajtimin e temës aktuale	32
KRISTAQ RAMA: Forma e bukur ushqen dhe rrit përmbajtjen	34
ZEF SHOSHI: Të bëjmë një jetë më intensive krijuese	35
FOTO STAMO: Njohja e jetës — domoshmëri për të dhënë tablonë e epokës sonë	37
DRITËRO AGOLLI: Piktura jonë do të njohë arritje të reja	38
FATMIR HAXHIU: Jo pamje anësore, por vepra kompozicionale që japin me gjerësi dhe thellësi epikën e Luftës	42
AGIM FAJA: Kërkesa më të mëdha ndaj gjinisë së peizazhit	44
KUJTIM BUZA: Të ngremë tërë punën tonë krijuese në një shkallë më të lartë	46
45 VJET PARTI E PUNËS	
Frymëzimet e Partisë dhe krijimi i veprave letrare-artistike	
STERJO SPASSE: Epokë që më ndriçoi udhën e krijimtarisë	51

KRITIKA LETRARE-ARTISTIKE

- RUDOLF MARKU: Zëra poetikë originalë
— «Pragu i verës» poezi nga B. Mustafaj;
«Emrat tuaj» poezi nga P. Zogaj;
«Poezi» nga I. Zhupa 67
- AGIM ISAKU: Misioni i poetit — Mbi vëllimin «Poezi» të Din Mehmetit 73

KRIJIME LETRARE

- Tufa vjershash nga: SULEJMAN MATO,
DEMIR GJERGJI, AQIF HYSA, KOSTANDIN
DHAMO, AGIM HUSHI, SILVANA GJEBREA,
KLARA KODRA, SHANE MUDA 79
- SADIE AGOLLË: Vajza e pikturës — Në
apartamentin nr. 15, tregime 109
- VALTER FILE: Bari i shtëpisë sime, tregim 127

TRADITA TË LETËRSISË E TË KULTURËS SONË

- TONIN ÇOBANI: Revista «Bota e re», tri-
bunë e letërsisë përparimtare të viteve
30 — Në 50-vjetorin e botimit të num-
rit të parë 141

SHKOLLA DHE ARTI

- THOMA QENDRO: Individualitetet në le-
tërsi 161
- PËRTEF KRUIJA: Veprat në prozë të Haj-
nrih Hajnes 170

LETËRSI E HUAJ

Nga lirika botërore

- Poezi nga: FERNANDO PESOA, KONDO
AZUMA, HORHE LUIS BORHES, GA-
BRIEL SELAJA, BO KAPELAN, PABLO
NERUDA, PER HOJMOLT, HOSE AGU-
STIN GOJTISOLO, ARTUR LUNDK-
VIST, MIGEL ERNANDES, SHARL
FERDINAND RAMYZ, HUGO RODRI-
GES ALKALA, RENE GI KADU 185
- HARRI MYLISH: Kufiri, tregim 202
- KATERINA SUZANA PËRÇARD: Fermeri i
lumtur, tregim 225

KRONIKË E JETËS LETRARE ARTISTIKE

LIBRA

- V. HYZOTI: «Konisk», poezi nga Aleks Çaçi,
— F. ALIMANI: «Gjaku i tokës», ro-
man nga Ndoc Papeleka 235

ARTE FIGURATIVE

- A. HADO: Ekspozita retrospektive e Pik-
torit të Popullit Sali Shijaku 237

VEPRIMTARI

- Diskutim për festivalin e 24-t të këngës në RTV 240
- Diskutim për veprat e përkthyer në shqip të Hajnrih Bëlit 244

Kop. I: Sali Shijaku — «Kooperativistja nga Divjaka». Të këtij autori janë edhe ilustrimet e tjera të numrit.

Kryeredaktor: Dalan Shapllio

Kolegjiumi: Andon Kuqali, Eglantina Mandia, Fatmir Gjata, Jorgo Bullo, Simon Gjoni, Sterjo Spasse, Viktor Gjika, Xhevahir Spahiu, Zef Gurakuqi (Sekretar i kolegjiut).

Plenumi i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve

Më 27 janar në sallën e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve, zhvilloi punimet Plenumi i Lidhjes për problemet e pikturës. Merrnin pjesë anëtarët e Komitetit drejtues dhe kryetarë të degëve të Lidhjes në rrethe, piktorë, skulptorë, kritikë e studiues të artit, gazetarë etj.

Ndodheshin gjithashtu sekretari i Komitetit të Partisë të rrethit të Tiranës Pirro Lako, kryetari i Komitetit të Kulturës dhe Arteve Sefedin Çela e të tjerë.

Raportin e Kryesisë së Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve «Për një pasqyrim më të thellë e të gjithanshëm të realitetit socialist në pikturë» e mbajti anëtar i Kryesisë së Lidhjes, Skulptori i Popullit Mumtaz Dhrami. Pastaj diskutuan Andon Kuçali, Anastas Kostandini, Kristaq Rama, Zef Shoshi, Foto Stamo, Dritëro Agolli, Fatmir Haxhiu, Razi Brahimi, Agustin Shyti, Agim Faja e Skënder Kamberi.

Në raport e diskutime u theksua se piktorët tanë, në dritën e mësimëve të Partisë, kanë krijuar vepra me vlera, sepse në themel të tyre janë zbatuar parimet e realizmit socialist, por zbulimi i dobësive u shërben arritjeve të reja që kërkon koha. Ndaj dhe u diskutua me frymë kritike e autokritike mbi arritjet dhe rrugët për ngritjen e mëtejshme ideartistike të pikturës sonë. Një pjesë të diskutimeve të plenumit po i botojmë me shkurtime në këtë numër.

Në fund, konkluzionet e plenumit i bëri sekretari i Lidhjes, Kujtim Buza.

PËR NJË PASQYRIM MË TË THELLË E TË GJITHANSHËM TË REALITETIT SOCIALIST NË PIKTURË

Raport i kryesisë së Lidhjes së Shkrimtarëve
dhe Artistëve, mbajtur nga anëtari
i kryesisë, Mumtaz Dhrami

Mbledhja e këtij Plenumi të Lidhjes sonë të Shkrimtarëve dhe Artistëve dhe diskutimi mbi problemet e pasqyrimit të realitetit socialist në pikturë, pa dyshim që do ndihmojë në ecjen më përpara të arteve figurative. Problematika që përballon pikturën jonë e realizmit socialist, nivelet që ajo ka arritur dhe detyrat që i dalin në stadin aktual, janë të lidhura me po ato detyra që kanë artet tona në përgjithësi, prandaj jehona e këtij diskutimi duhet të ndihet dhe në sektorët e tjerë të artit, si në muzikë e letërsi, ashtu dhe në forcat e tjera ekzekutive të skenës dhe ekranit. Të mbledhur pas punimeve të rëndësishme të Plenumit të 13-të të KQ të PPSH, është detyra jonë që atë frymë revolucionare për realizimin e planeve ekonomike, për shfrytëzimin e përvojës të vitit 1985 — vit i jashtëzakonshëm për vendin tonë, kur populli e Partia përballuan e kthyen në forcë dhimbjen për humbjen e udhëheqësit tonë të paharruar shokut Enver Hoxha, kur u përballuan vështirësitë nga thatësira e tejzgatur dhe nga dimri i fortë — këtë frymë revolucionare ta trupëzojmë në krijimtarinë e vitit 1986 që është viti

i parë i pesëvjeçarit, viti i Kongresit të 9-të të Partisë dhe 45-vjetorit të saj.

Aktualisht në mjediset tona artistike, në jetë, në ekspozita, në shtyp, në koncerte e këudo, bisedohet me preokupacion për porositë e çmuara që shoku Ramiz Alia dhe në takimin me shkrimtarë e artistë korçarë. Ne jemi bërë më të ndërgjegjshëm për detyrat e mëdha që kemi përpara, për të qenë në art «Flamurtarë të zbatimit të mësimave të shokut Enver». Partia na dha porosinë edhe një herë që mos të krijojmë art me nivel mesatar, që të mos të ambientohemi me kërkesa mediokre, që shija jonë të jetë më e përparuar. Këto porosi duhen zbatuar në kohë dhe me nivel, sepse bashkëkohësi ynë, për veprën e ndritur që ai bën i udhëhequr nga Partia, për jetën heroike që jeton, e meriton një art të lartë me nivele ideoprofesionale. Tani ne nuk i drejtohem me veprën tonë një spektatori me formimin e dikurshëm, përkundrazi, niveli i tij është ngritur, ka kërkesa gjithënjë e më të larta, ai do të ndalet më tepër para veprës sonë, do të emocionohet e do të përfitojë më tepër, do të marrë përgjigjen e pyetjeve që atë e shqetësojnë. Një art me nivel mesatar nuk i përballon dot këto kërkesa. Luftën kundër ambientimit dhe të kënaqurit me nivelin mesatar do ta bëjmë ne vetë. Kjo nuk është një detyrë që artistët tanë nuk mund ta përballojnë. Në radhët tona kemi forca shumë të afta, kemi shembuj dhe përvojë pune frymëzuese dhe mundësitë tona krijuese janë më të mëdha. Atë të gjitha duhen vënë në përdorim, por jo të nisur nga kërkesa mesatare, sepse ato do të na dëmtojnë artin tonë, nuk do të na nxisin në kërkime të reja, do të na mbajnë në vend, e do të na tërheqin pas, siç ka ndodhur në ndonjë rast.

Piktura jonë e realizmit socialist në trajtimin e temës së ditës, të ideve të kohës, të heronjve e të realitetit bashkëkohor, ka tashmë një traditë të mirë. Në themelin e shumë realizimeve dinjitoze, si tablotë «Vallëzon Shqipëria» të A. Buzës, «Diga e Drinit» e N. Zajmit, «Motive nga Divjaka», «Zëri i masës», «Kufitarët», «Ilia Kici Dashi» të S. Shijakut, «Punëtorët», «Denoncimi i Traktatit të Varshavës» e portreti i shokut Enver Hoxha nga V. Kilica, «Shkolla e kantierit», «Punëtorët e shkriarjes» të D. Jukniut e I. Lulanit, «Naftëtarët» e A. Shamit dhe «Punëtorët e Komanit» të A.

Mirukut, ose te motivet e reja në peizazhet e K. Buzës e V. Vasilit, apo te «Punëtori» i A. Bashës, «Buka e duarve tona» e S. Kamberit, «Tornitorja» e Z. Shoshit, «Mëngjesi» i M. Saros e në shumë e shumë vepra të tjera, pulson një jetë e re, një përmbajtje e fuqishme dhe emocionale, një pikturë e gjallë e plot realizëm, pulson një mendim i partishëm dhe një gjuhë shprehëse komunikuese me masat e gjera të popullit. Gjithë kjo traditë e këto realizime, që nuk janë vetëm ato që përmendëm më sipër, po ku përfshihen dhe krijimet e F. Stamos, N. Zajmit, S. Kokobobos, B. Ahmetit, A. Domasejt, S. Capos, Ç. Cekës, M. Fushekatit, H. Dhimos etj., dëshmojnë për ato frymëzime të gjalla që i jep realiteti ynë socialist pikturës sonë të re. Në pikturën tonë të viteve të fundit u vu re një ecje para e tablosë kompozicionale, kurse peizazhi, si gjini u kristalizua më mirë përmes shumë individualiteteve krijuese që tashmë e kultivojnë atë me sukses. Piktura, me përmbajtjen e rëndësishme e me nivelin cilësor gjithnjë në ngritje, e gjen tani më mirë vendin në shumë mjedise socialkulturore, duke u bërë një forcë e madhe në edukimin ideoestetik të masave punonjëse.

Një shembull të mirë në përballimin e kësaj detyre dhanë artistët tanë me veprat e tyre në Muzeun Kombëtar Historik, në Muzeun e Gjergj Kastriotit, si dhe në disa mjedise festive apo të hoteleve e godinave karakteristike të turizmit. Kjo punë e filluar me frymëzim vazhdon tani për muzetë historikë të qytetit B. Curri, të Burrelit, të stacioneve hekurudhore dhe do të kristalizohet pa dyshim me arritje akoma më dinjitoze në Pallatin e Kongreseve dhe në Muzeun për shokun Enver Hoxha, që do ngrihen në Tiranë. Një stad të tillë zhvillimi piktura jonë monumentale e arriti sepse ajo bëri të veten një përmbajtje të rëndësishme, për realizimin e së cilës ajo vuri në themel arritjet më të mira të traditës tonë si dhe nivelet e larta të pikturës së kavaletit. Ajo nuk u fut në momente anekdotike dhe as në grimcimet natyraliste, por duke përpunuar kompozimet në forma figurative më lakonike, duke sintetizuar më mirë vizatimin e ngjyrën në shërbim të dhënies me emocion të ideve që ka kërkuar mjedisi ku ato janë vendosur. Arritjet e pikturës monumentale, mundësitë e saj shprehëse për t'u vënë në kontakt me masat e gjera të spektatorëve, kanë

shtuar së fundit dhe numrin e artistëve që po e lëvrojnë këtë gjini, të cilët patjetër do ta çojnë atë në arritje më cilësore në të ardhmen, duke lëvruar sidomos temat e aktualitetit, në të cilat piktura monumentale është akoma shumë deficitare, sepse për to ka pasur dhe më pak porosi. Arritjet në pikturën monumentale nuk do të ishin të mundura, pa marrë në konsideratë atë që ka realizuar piktura e kavaletit në pasqyrimin e realitetit socialist. Por nga ajo duhen mënjeluar defektet që janë vërejtur në pikturën e kavaletit, si cektësia e skematizmi, pompoziteti e teatraliteti, apo fotografimi mekanik i jetës dhe epigonizmi e huazimet.

Në atë që është arritur, të bën përshtypje përpjekja për të kapur më gjerë realitetin, karakteri optimist dhe theksi patetik i zbulimit të tij, larmia e individualitetit krijues të mjaft artistëve. Në numrin e veprave më të mira ne vëmë re kërkesat për gjetje të reja artistike, që burojnë nga një njohje më e thellë e jetës, nga mënjanimi i bagazhit skematik. Janë bërë tentativa të suksesshme për ta parë realitetin dhe fenomenet e figurat e tij në zhvillimin e vet revolucionar. Në ekspozitat e viteve të fundit pjesa dërrmuese e veprave kanë trajtuar temat e aktualitetit socialist. Shumë krijues kanë realizuar ekspozita vetjake me përshtypjet nga jeta e përditshme nga puna në miniera, në kooperativa e ferma bujqësore, në Metalurgjik apo në Koman. Këtë vit 65 artistë kanë shkruar në bazë për të krijuar atje e për të grumbulluar material nga jeta. Të gjitha këto kanë sjellë atë freskim jetësor në artet figurative, përmes motiveve të reja, përmes mjeteve të shkrifta e më të gjalla shprehëse, përmes përpunimit të gjinive të ndryshme. Kjo jetë e gjallë krijuese ka gjallëruar dhe atmosferën e ka shtuar se drën revolucionare që secili të punojë më mirë se sa ka punuar, që të sjellë nga jeta diçka më të re e që të realizojë vepra më me cilësi se më përpara. Kështu, duke përmendur disa shembuj të mirë të trajtimit të aktualitetit socialist, dua të nënvizoj pozitën e drejtë ideoprofesionale të pikturës sonë në përgjithësi dhe të theksoj rëndësinë e shikimit novator të këtij realiteti të ri nga artistët tanë. Njerëzit e punës që shohim te tabloja «Zëri i masës» i S. Shijakut gjejnë veten jashtë zbukurimeve, po, të pikturuar bukur, ata sjellin

në tablo, në studio, në mentalitetin e krijuesit, një psikologji të re. Kompozimi me të papriturat e veta flet për një eveniment të rëndësishëm në jetën e krijuesit. Artisti me mjeshtëri jep bukur atë që e lartëson figurën e tij, lidhjen me njerëzit e punës, me shijet, kërkesat e interesat e klasës puntore. I ulur plot meditime fisnike, pa asnjë krekosje, është Bariu i B. Asllanit me duart e të cilat janë skalitur mbi dru incialet: e dashura PPSH. Ai nuk i shkruan ato në një faqe mali, ato janë pjesë të jetës së tij, gjithçka në tablo është e vërtetë dhe e materializuar, e përshkuar nga një lirizëm i thellë. Asnjë truk formalist, asnjë banalitet natyralist nuk gjen tek «Mëngjesi» i M. Saros; janë njerëzit e ditëve tona me preokupimet e shqetësimet e tyre. Gjithë dritë e forcë me një gjuhë krejt tjetër artistike, i jep N. Progri kooperativistët të «Lajmet e mëngjesit». Të dashura e plot fisnikëri të përshkuara nga ngjyra harmonike, përmes një kompozimi të ekuilibruar, vinë drejt nesh kooperativistët e H. Nallbanit duke na rrezatuar dashurinë e artistit për njerëzit e punës. Sa nerv e dramacitet gjejmë tek «Elektrifikimi», apo «Minatorët» e D. Jukniut, aq patos e monumentalizëm na jep Ç. Ceka për metalurgët e vet. Një jetë të tërë bart portreti i Myslym Pezës i F. Stamos, gjithë poezi është Malësorja e vogël e Z. Shoshit, M. Arapin e gëzon çdo mëngjez i bukur i Tiranës çdo e papritur në dritën e ngjyrën e kryeqytetit tonë, ashtu siç na bëjnë të mendojmë për vitet e luftës e për ditët tona peizazhet e B. Ahmetit, apo të M. Tanellarit. Shembuj të tillë emocionues mund të sjellim nga piktura jonë, sepse ata janë futur në ndërgjegjen e spektatorit jo vetëm me përmbajtjen e tyre të rëndësishme, por edhe me një mjeshtëri të lartë artistike.

Por, duke nënvizuar disa realizime dhe arritje të pikturës sonë, ne nuk mund të mos vëmë re edhe një sërë mangësish e boshllëqesh, të cilat në disa ekspozita janë manifestuar në një numër veprash uniforme e pa ndonjë problematikë të thellë. Kjo është arsyeja që ne diskutojmë në këtë plenum pikërisht këtë problem. Shoku Ramiz, duke na tërhequr vëmendjen kundër ndjenjës së vetëkënaqësisë, në takimin me shkrimtarë e artistë korçarë theksoi se kemi akoma shumë vepra që nuk arrijnë të prekin dhe t'i mishërojnë si duhet problemet që përballon shoqëria. Në numrin e

këtyre veprave pjesën dërrmuese e përbëjnë jo pak krijime që lundrojnë në ujra të mesme, që, siç thotë populli, «as ndezin, as shuajnë». Veprat të nivelit mesatar në pikturë nuk flasin thjesht për një moment stabilizimi të arritjeve, sesa për mentalitetin e të kënaqurit me pak e të ambientimit me krijime të nivelit mediokër, që bëhen pa emocione të fuqishme e janë të zhveshura nga preokupacioni për të thënë një fjalë të re novatore, por që kanë vetëm një objeksion: të futen në ekspozitë, të jenë brenda me të gjitha «kërkesat», pa hapur telashe e diskutime. Kjo shije e të kënaqurit me pak ka dëmtuar pikturën tonë në përgjithësi, po ka dëmtuar dhe krijimtarinë e ndonjë piktori që ka rënë në këtë klimë dhe është futur në rutinë, pa e kuptuar që kjo formë krijimtarie nuk është stabilizim i arritjeve e i afirmimit të personalitetit krijues, por është më tepër pajtim me skematizmin, manierizmin e komercializmin. Për dobësi të tilla janë kritikuar tablotë «Drejt fshatit», «Pusi i naftës», «Çeliku i parë shqiptar», «Në kantierin detar», «Ujitja», «Të korrat», «Ndërrimi i turneve në minierë» etj. Siç u vunë re nga shembujt që u sollën më sipër, po dhe nga ndonjë që ka mbetur pa përmendur, ato i përkasin disa viteve më parë, sot vepra të shquara kushtuar aktualitetit janë pak e jo më cilësinë e pritur. Le të mos mundohemi të justifikojmë dobësitë me faktin se tashmë niveli i përgjithshëm është ngritur e prandaj nuk duken majat si më parë. Arsyeja që ka rënë cilësore është se ka munguar njohja e jetës, madje artistë të shquar pak ose aspak e trajtuan artistikisht këtë realitet, kurse një numër tjetër e trajtuan nën nivelin e duhur. Por, le të ndalemi më konkretisht në këto dukuri negative për të gjetur edhe rrugët e kalimit në një hop cilësor më të ndjeshëm, sipas orientimeve të Kongresit të 8-të të Partisë.

Së pari, duhet të nënvizojmë nevojën për një formim të shëndoshë ideoprofesional të piktorëve tanë. Është ky formim ideor që i bën artistët të mbajnë një pozitë të caktuar ndaj problemeve që ngre realiteti ynë socialist. Në sajë të një pune të madhe edukuese dhe formuese që bën Partia, ky formim të piktorët ka ardhur në rritje. Artistët tanë rrojnë me mesazhet e Partisë, ushqehen me to dhe i kanë si udhërrëfyese në krijimtari. Shumë vepra që përmendëm

më sipër janë krijuar tamam në kohën kur është për-
vetësuar një direktivë e Partisë, kur është botuar Letra
e Hapur, kur është folur për kontrollin punëtor, kur
është zbrërthyer një direktivë për fshatin apo për elek-
trifikimin etj. Temat e ndryshme ideopolitike që janë
zhvilluar në Lidhje, ciklet e leksioneve, diskutimet kri-
juese dhe problemet e ngritura në shtyp kanë ndikuar
mjaft në këtë formim, po duhet të themi se ato përsëri
janë të pamjaftueshme dhe e keqja është se jo të gji-
thë artistët përfshihen në këtë punë. Ka raste që ndër-
to akoma mungon ndonjë piktor, ka diskutime krijuese
që bëhen formale, pa problematikën që i preokupon
artistët dhe pa debate e përplasje mendimesh. Një
pjesë e këtyre debateve e diskutimeve nuk shkon në-
për degë të krijesit në rrethe. Ka ekspozita vetjake
që kalojnë pa diskutime krijuese. Kjo cektësi ideore të
disa piktorë reflektohet direkt në krijimtari dhe bën
që ajo të mos u përgjigjet si duhet e sa duhet atyre de-
tyrave që vë Partia para krijimtarisë sonë.

Më e keqja është se disa nga kolegët tanë nuk e
thellojnë punën ideopolitike individualisht dhe pak
punojnë për zgjerimin e horizontit kulturor, gjë që i
mban në një formim shabllonesh shumë të cakta ideore
dhe i lë prapa gjithë zhvillimit që pëson shoqëria dhe
arti ynë në përgjithësi. Kjo nuk është mirë të ndodhë,
mbasi dihet se para artit tonë, para pikurës sonë kër-
kesat janë gjithnjë në rritje. Formimi i lartë ideopro-
fesional nuk arrihet vetëm me tema e leksione, po me
një impenjim total të artistit për të qenë militant, për të
jetuar kohën, për t'u ushqyer me kulturën e kohës dhe
për t'u thelluar në mënyrë të ndërjegjshme në mësi-
met e Partisë. Arti dhe kultura jonë, pra dhe piktura,
nuk mund të përparojnë jashtë zhvillimeve bashkëko-
hore, ato janë në ndeshje me ndikimet e presionet, e
huaja, përballimi i të cilave kërkon formim të lartë
ideoprosional. Ky formim të bën të aftë të afirmo-
hesh e të afirmosh një art realist novator dhe jo një
art të thatë, parrullë e skemë të rëndomtë. Pikërisht
të formimi i cektë ideoprosional e kanë burimin shumë
personazhe që vënë në punë duke bërë grimasa
esipoza gjoja optimiste e patetike, shumë figura që,
me gjendjen e tyre, duan të tregohen pompozë në
patriotizmin apo në dashurinë për shokun apo pu-
nën. Pas këtyre pozave e ngjyrave «optimiste» nuk

qëndron zbrërthimi e kuptimi i një direktive të Partisë,
por kemi një mosrealizim artistik. Te formimi i cektë
ideoprosional e kanë burimin dhe ato tablo që preten-
dojnë se e dhanë temën e madhe në art, që bënë diçka
nga Metalurgjia apo Komani, duke i parë figurat nga
poshtë, gjoja për monumentalitet, apo duke bërë
shpesh nga një figurë përgjithësuese simbolike etj. Ar-
tisti, duke mos qenë i zoti të japë përmbajtjen artistike
të subjektit që trajton, jep më tepër një fotografim
të jetës pa transformimin artistik të saj. Ai bën pak
përpjekje ose aspak për të gjetur një strukturë të re
kompozicionale, ose për të kërkuar në elemente të tilla
siç janë ngjyra, drita e vizatimi; po kështu, ai nuk i
jep asnjë ngarkesë emocionale figurës artistike, nuk
e zbrërthen. Atëherë, si mund të pretendohet se e traj-
tuam temën e madhe në art?! Tema e madhe kërkon
ngarkesë të madhe ideoprosionale. Kjo temë duhet
zbuluar, në radhë të parë, atje ku jetojmë e punojmë.
Edhe në Gramsh apo në Librazhd është kjo temë, edhe
në Vlorë e në Dropull, në Ndërmarrjen e Kamzës apo
në brigadat e blegtorisë e të bujqësisë, deri në familje.
Paraqitja e gjithë aspekteve të jetës, e të gjitha shpre-
save të masave tona punonjëse, do të kompletojë atë
tablo të madhe të ndërtimit socialist. Sa më tepër emë
gjerë të përfshijë jetën piktura jonë, aq më tepër do rri-
tet interesi dhe konsumi i saj. Kjo kërkon nga artisti që,
në radhë të parë, të trajtojë jo thjesht temat e subjektet
që mund të kenë në dukjen e parë zgjidhje efektuese,
po të trajtojë një realitet që e jeton dhe e ndien the-
llë. Piktori i Vlorës, i Shkodrës apo i Gjirokastrës, i
Fierit apo i Elbasanit, duhet t'i njohë shoqësimet e
Partisë në rreth, rezultatet ekonomike, realizimet dhe
deficitet, punëtorët e brigadat pararojë etj. dhe s'ka
pse të marrë «arratinë» e të lakmojë subjekte që nuk
i njeh, po që i bën sepse dikush ka pasur sukses në
atë temë më parë.

Militantizmi i veprës së artit është një cilësi që
buron nga problematika dhe niveli artistik i saj. Ai
evidentohet sa herë artisti u përgjigjet aspiratave të
bashkëkohësve të vet. Kur një artist merret gjatë e
vazhdimisht me mullarët e barit, me dallgët e detit, e
me variante nusesh të festivalit, apo rrugë karakteristi-
ke në Dardhë, Berat e Gjirokastrë, kur trajton tema

mitologjike, përralla kreshnikësh e shtojzovallësh, apo cikle portretesh të artistëve, ai edhe kështu sigurisht që pasqyron aspekte të jetës, madje ndër to ai dhe eksperimenton, akumulon, kërkon shprehje më të fuqishme për tema të tjera. Të gjitha këto kanë vend në krijimtarinë tonë si pjesë e jetës, po mirë do jetë që krahas tyre, ose më sakt, në vend të tyre, artisti të shohë pse vepra e tij nuk prek e nuk mishëron si duhet problemet që përballon shoqëria. Artisti i vërtetë nuk mund të kalojë pa u prekur para transformimeve socialiste, para punës titanike të njerëzve tanë që ngritën Komanin e siguruan rendimente botërore në bujqësi, nuk mund të kalojë para ndeshjeve me blokatat e vështirësitë, para bukurisë të njeriut tonë të ri. Këto duhet të zënë vendin e parë në krijimtari me nivelin e tyre ideoprosesional të lartë, madje këto emocione duhet të bëjnë që dhe temat e së kaluarës, edhe preferencat për një gjini a motive të harruara, të tingëllojnë aktuale dhe të mos ndodhë që artisti, edhe kur kap temën aktuale ta trajtojë atë nga pozita të vjetra e anakronike, ose të transplantojë në mënyrë mekanike një frymë mitologjike groteske e ireale në subjektet e tipat bashkëkohorë. Nga etydet e bëra në Divjakë e Lapardha, në Metalurgjik apo Koman prej artistëve tanë të njohur, akoma nuk po kemi vepra që të kenë forcën e Mic Sokolit, Fushë-Kosovës, Vrana Kontit etj., s'kemi kompozime, as portrete a grup portretesh, madje ka pasur edhe ndonjë dëshitim, siç qe rasti i tablosë së S.Kamberit, po kemi parë edhe punë të suksesshme nga krijues të rinj, si A.Miruku, Y.Haruni. Në porosinë që dha shoku Ramiz Alia në Korgë nënvizoi që letërsia dhe artet të ndjekin mendimin revolucionar të Partisë, ritmet dhe rendimentet e punës së njerëzve dhe madhështinë e veprës së tyre. Në këtë proces lindin probleme e kontradikta, jepen zgjidhje të mëdha. Pasqyrimi më i mirë i tyre do t'i japë edhe krijimtarisë forcë dhe do të rrisë ndikimin e saj edukativ në popull.

Bashkëkohësit tanë duan të shohin veten dhe veprën e tyre heroike të pasqyruar artistikisht edhe në pikturë. Romantike e mundësi pikturimi ka shumë edhe në ngjarjet e realitetit socialist e jo vetëm në temat mitologjike, në temat historike e legjendat, por ajo duhet zbuluar përmes kërkimesh të një pune të gjatë.

Një shembull të mirë jep këtu krijimtaria e S.Shijakut në disa shfaqje të saj. Realiteti ynë duhet të jetohet e përvetësohet nga artisti në mënyrë të atillë, që të shndërrohet në një impuls krijimi. Asnjë artist nuk ka bërë veprë të fuqishme duke qëndruar jashtë realitetit. Kjo është arsyeja që gati në të gjitha Komitetet e Partisë a Komitetet Ekzekutive, në Pallatet e vatrave e kulturës nuk gjen të varur në mure ndonjë efyd a peizazh që përpiqet t'u bëjë jehonë atyre problemeve e mendimeve që ziejnë në mendjet e emocionet e njerëzve që lëvizin në ato mjedise. Ishte kënaqësi të shihje në Dajç se sa të interesuar ishin punëtorët për veprat e B.Kacelit, që punoi midis tyre, kështu dhe për A.Mirukun e N.Jonuzin në Koman e Lapardha etj. Kohët e fundit, siç dihet, janë bërë ekspozita kushtuar shpalljes së Pavarësisë, Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, disa tablo për muze të mëdha nga e kaluara. Shumë emocione e figura kanë mbetur te mjaft krijues akoma të pashprehura dhe ndryshimet në interesat e artistit sigurisht që nuk bëhen shpejt. Kjo është e vërtetë, po kërkesa është që artisti ynë, dhe në ato raste kur trajtohen temat historike, nuk duhet të shpëputet nga emocionet dhe materiali që i jep aktualiteti socialist. Vepra si «Fushë Kosova» dhe «Mic Sokoli», «Vrana Konti» dhe «Haxhi Tahsimi», apo «Lidhja e Prizrenit» etj., nuk mund të dilnin me atë forcë ideomocionale në rast se artistët nuk do të jetonin fuqimisht aktualitetin socialist, me tërë forcën e dramacitetit heroik të ngjarjeve. Po këtu, kërkesa është për një pjesëmarrje më të drejtpërdrejtë dhe për një ushqim më të fuqishëm të piktorit nga realiteti socialist. Pjekuria ideologjike i jep mundësi piktorit që aftësitë e veta profesionale t'i vërë më mirë në shërbim të zëritshmit të idëve të Partisë. Këto idë po konkretizohen aksione, që ndërmer Partia, e pushteti, në mënyrë ndaj të cilave artistët nuk qëndrojnë indiferentë. Si të tilla mbase duhet të vlerësohen më mirë e të mbahen afër dhe nga organet e Partisë, sepse ka akoma të pak raste kur ndonjë shok më përgjegjësi në marrëhat nuk interesohet sa duhet e si duhet për krijimtarinë artistike, për kushtet e punës, për lejet, krijues, për interesat e problematikën e veprave të artistëve jo vetëm në përgjithësi, por edhe në pragun e aksioneve të

mëdha artistike. Është e vërtetë që degët e Lidhjes e trajtojnë nga afër punën e piktorëve, po konkretisht deri tani ç'probleme e ç'takime kanë marrë këta shokë me piktorët e ç'fronte pune e porosi i kanë dhënë për ekspozitën jubilarë të Partisë që e kemi në nëntor? Këtu nuk është fjala që të bëhen mbledhje të ngurta pronokollare, po takime e biseda pune në studio e në shtëpi, ku artistët piktorë ta ndiejnë se për punën e tyre të frymëzuar ka nevojë Partia. Por edhe piktorët duhet ta vënë veten në pozitë të militantit, ata të angazhohen në punë e të bëjnë propozime konkrete, që nga detyrat e agjitacionit figurativ e deri të panotë monumentale, afresket, tablotë qendrore, për të cilat ndiejnë nevojë masat punonjëse. Duke pranuar rolin aktiv të faktorëve subjektivë në krijimtari, theksojmë domosdoshmërinë e revolucionarizimit të tyre.

Kur shtrohet kërkesa për një nivel më të lartë ideologjik të pikturës sonë, kjo nuk duhet të kuptohet vëngushtë, që në kompozimet të mbizotërojnë thjeshtë tënëm ato me temën e madhe të klasës punëtore, të fshatërisë apo temat e lëvizjes revolucionare. Këto janë të domosdoshme, por do të thoshim se pikërisht një kuptim skematik i këtij problemi ka çuar mjaft kompozime në zgjidhje uniforme e paradoksale të këtyre temave të mëdha, ku personazhet pozojnë ose ecin në mënyrë krenare në profil ose përballë spektatorit. Pavarësisht nga ndonjë dobësi, tabloja për naftëtarët e A. Shamit apo «Punëtorët e Komamit» e A. Mirukut, ose tabloja e S. Shijakut e M. Fushekatit për punëtorët e kombinatit të Autotraktorëve, ngjallin interes të spektatorit, jo sepse thyen disa skema kompozicionale, apo sepse u shkëputën edhe nga një dimension rutine i figurave në raport me tablotë e këtij karakteri, po në radhë të parë, se ato dhanë me vërtetësi ngjarje konkrete, pa zbulime. Të kuptuarit thellë ideologjikisht i realitetit do të thotë që piktori të shohë jetën e sotme dhe punën e masave punonjëse jo thjeshtë si një grumbull suksesësh, po si proces lufte e dinamike të gjallë revolucionare, ku shëmbet e vjetra dhe ndërtohet e reja me forcat tona. Një kuptim i tillë i realitetit është i drejtë dhe arrihet kur artisti e ndien nga afër këtë lufte heroike të masave punonjëse, që, të udhëhequra nga Partia, shkruajnë faqe të lavdishme heroizmi. Në përbërësimin me sukses të bllokadës, në zhdukjen e pa-

sojave të tërmeteve, të dimrave apo thatësirave, në zhvillimin e revolucionit ideologjik e tekniko-shkencor, në këtimin e dhimbjes në forcë për humbjen e mësuesit tonë të madh, shokut Enver, e në sa e sa momente të tjera, piktura jonë duhet të mbajë një qëndrim ideoprosfesional akoma më të thellë dhe akoma më novator se deri tani. Novatorizmi i veprave që përmendëm më sipër dhe i disa veprave të tjera të mira qëndron pikërisht te kapja në mënyrë të re e dukurive të realitetit, te dhënia e tyre në një figuracion artistik më të fuqishëm. Në të kundërtën, kur artisti nuk njehtetën e zhvillimit e saj dialektike revolucionare, forcat që veprojnë në të, dhe përpiqet të trajtojë temat e ditës me një bagazh të vjetëruar ideoprosfesional, ai pa tjetër do të bjerë në zgjidhje të njohura dhe në emocione të provuara më parë, që përpiqet t'i rinovojë duke bërë arnime të vogla me ndonjë vendosje gjoja «interesante» të ndonjë figure e me ndonjë velaturë koloristike «të paparë». Si konkluzion, mund të themi se përgatitja më e thellë ideologjike e piktorëve tanë, mbushja e krijimtarisë me idetë e mëdha të jetës, të parit e jetës me mësimet e Partisë e të shokut Enver, janë kushte të domosdoshme, pa të cilat nuk mund të realizohet hapi cilësor i pikturës sonë.

Së dyti, duhet të tërheqim edhe një herë vëmendjen për një njohje më të thellë të jetës. Për këtë çështje Partia ka dhënë gjithnjë porosi, sepse është jeta e gjallë ajo që e mban dhe e zhvillon artin. Lidhja me jetën është një koncept ideologjik, është lidhja me interesat e kërkesat e shoqërisë, është njohja dhe dhënia përgjigje problemeve aktuale të kohës. Largimi nga jeta është largimi nga pozitë e realizimit socialist. Veprat me nivel mesatar kanë në vetvete një njohje të cekët të jetës dhe, si pasojë, dhe një shkallë emocionale të reduktuar. Në dukje ato krijojnë njëfarë komoditeti, por më vonë ky komoditet të shtyn në përtaci artistike, të skematizon, të fut në frymën e artit mikroborgjez, që nuk do t'i hapë telashe vëfës, të bën epigon duke përsëritur gamat e preferuara a një mënyrë të njohur konceptimi artistik. Është fakt se vepra të nivelit mesatar pranohen ende në ekspozita, ato qëndrojnë në sfond dhe kritika merret pak me to, duke u përqendruar, më shpesh, në veprat më të mira. Diskutimi për burimin e nivelit mesatar në veprat

e pikturës duhet të bëhet më i thellë, më i argumen-
tuar dhe jo me doreza. Të metat e mangësitë, duhen
thënë troç e më kurajë, sepse duke mbajtur me hatër
një vepër të dobët apo një ekspozitë të dobët, siç që
ajore Tlotës, apo e ndonjë krijuesi të ri, i bëjmë dem
një çështjeje të madhe: forcimit të artit tonë të reali-
zmit socialist, ecjes e zhvillimit të drejtë të talenteve
të reja. Ka qenë shumë dobiprurëse pjesëmarrja e ar-
tistëve në aksionet që kanë organizuar rrethet e ndry-
shme dhe vajtjet në bazë me afate të caktuara. Ato
kanë shërbyer si përvojë me vlerë, ku kanë mësuar
një numër i madh artistësh. Megjithëse momentet e
mënyrat e njohjes të jetës janë të ndryshme (dikush
bën skica, dikush etyde, dikush punon kompozime,
dikush nuk punon fare po vetëm vëren), prapë duam
të theksojmë, se flasin për njohje të cekët rastet kur
ndonjë artist «futet» nëpër revista e fotografi dhe lar-
gohet nga emocionet e natyrës. Një tërheqje e tillë
nga kontakti me jetën nuk ndodh menjëherë dhe nuk
është e lidhur as me moshën, as me mungesën e ko-
moditetit të punës. Kjo tërheqje vjen gradualisht me
zbehjen e kërkesave ideestetike të artistit ndaj ve-
pës dhe kënaqjen e tij me faktin që puna ekspozohet
apo shitet. Hera-herës ndodh që për një arsye apo
tjetër, të ketë sukses dhe ndonjë vepër, autori i së ci-
lës nuk ka qëndruar aq gjatë në atë kantier pune
apo kooperativë së cilës i kushton veprën. Të tilla
momente nuk mund të shërbejnë si shembull sidomos
për krijuesit e rinj. Suksesi i veprës dhe njohja e je-
tës, nuk maten me ditët e punës dhe kohën e shërbi-
mit. Ato janë cilësi që burojnë nga bota emocionale
e artistit, nga përgatitja e tij, nga mënyra si e shikon
dhe e interpreton ai jetën në të gjitha shfaqjet e ve-
ta, goftë dhe në një fotografi apo dokumentar filmi,
sepse është fakt që ne kemi raste të artistëve që kanë
qenë në bazë, dhe pas kësaj kanë bërë një vepër që i
ngjan fotografisë jo artistike, ashtu siç kemi dhe raste
kur nga një fotografi, artisti bën një interpretim të
thellë të natyrës. Puna është që pikturën mos ta bëjmë
fotografi dhe fotografinë ta shohim me syrin e pikto-
rit. Tërheqja nga kontakti me jetën të ndonjë piktor
ndodh edhe si rezultat i një vetëbesimi të tepëruar, kur
atij i duket se e di dhe njeh rreth të qartë se ç'do të

bëjë, ose nga ndjenja e inferioritetit e paaftësisë pro-
fesionale përballë natyrës, kur ai ka frikë se s'do ta
vizatojë dot tamam, s'do ta bëjë shpejt e mirë etj. Nga
të dy këto raste nuk vuanë kategori të caktuara pik-
torësh, po ndonjë që mendon se me dy-tri takime me
realitetin e grumbulloi materialin, me dy-tri skica dhe
një sërë fotografish ai mund të krijojë tablora e portre-
te të ndryshme. Dhe të tilla janë krijuar, po në ndonjë
rast duken si të nxjerrë nga konvejeri, pa pulsën dhe
emocionin që të krijon vepra e brumosur me mendime
e variante të ndryshme. Ky arsenal mjetesh artistike,
i përdorur me sukses në një vepër, nuk duhet t'i japë
atij shkas që dhe në të ardhmen të vërtitet në të një-
jtit gjëra. Jeta është e gjallë, me zhvillime revolucio-
nare dhe s'ka pse të rrimë duke parë duke shfletuar
e rrotulluar nëpër duar skica dhe etyde që kemi bërë
vite më parë, pa nxjerrë prej tyre ndonjë dobi të
madhe. Emocionet që të jep realiteti janë krejt të tje-
ra dhe ne e vëmë re menjëherë këtë kur shohim një
kolegun tonë, goftë dhe artist të ri, që sjell diçka të
re e të freskët nga jeta. Në një situatë të tillë duhet
hedhur poshtë ngurimi e frika dhe duhet shkuar për-
sëri e përsëri në bazë, në jetë, për të mësuar e për-
t'u freskuar. Të tjerë, të përgatitur dobët në shkollë,
t'u mjaftuar me ato njohuri që kanë marrë dikur, nuk
i sheh më të bëjnë një etyd nga natyra, një skicë,
një variant portreti a tipi për kompozime dhe janë
gjithnjë e më të ndrojtur para veprës së tyre, duke
pyetur e ripyetur kolegët e komisionet, duke bërë e
ribërë çdo gjë që i thonë vizitorët e parë në studio.
Në goftë se kemi një rezultat të mirë në punën e
mjaft peizazhistëve, kjo ndodh dhe për faktin se shu-
më nga ata e kanë mbushur veprën e tyre me emo-
cione të marra drejt e nga natyra. Ata e kanë zhdukur
ndrojtjen para natyrës dhe japin një shembull të li-
dhjes, së artit me jetën. Ky është një avantazh që e
ka gjinia, po ka patur dhe raste që disa peizazhist
kemi kritikuar se ishin punuar në studio apo nga fo-
tografia. Pse këtë avantazh nuk e ka portretist. Sigu-
risht që e ka, por është një e vërtetë jo e mirë, por
që duhet pranuar se në materialin përgatitor të por-
tretistëve atyre që krijojnë tablo kompozicionale gjën-
pak ose aspak material studimi. Këtu nuk është fjala
për detyrë shkollareske, se jemi larg kërkesave për

qëndrime të ngurta e fotografike nga jeta, siç jemi larg dhe kërkesave për abstragime formale. Nënvizojmë këto momente se është pikërisht njohja e cekët e jetës ajo që ka krijuar në pikturën tonë njëfarë zbehjeje të pulsit e forcës së saj ekspresive. Ka shumë vepra me pak gjetje kompozicionale e koloristike, sepse ndër to ka pak material jetësor. Suksesi i «Tornjatorës» së Zef Shoshit, i «Punëtorit» të A.Bashës, i «Sharrëxhiut» të A.Lushit i «Nuses» së S.Shijakut, i «Mjelëses» së S.Capos i «Naftëtarit» të V.Kilicës etj. është ngritur mbi njohjen dhe dashurinë ndaj njeriut të punës. Këtë forcë realiste e karakteresh gjejmë dhe të portreti i studentit i J.Kerajt, edhe të figurat e punëtorëve, megjithëse të vogla, në kompozimet e D. Jukniut, I.Lulanit, A.Kostandinit. Duke u ndalur në mënyrë të veçantë në përpunimin e materialit jetësor, theksojmë se ai duhet të vijë nga jeta i grumbulluar jo si një masë amorfe, jo si një numër i madh skicash e etydhësh, jo si diçka e shpejtë. Ai, duke ardhur në studio si material i gjerë jetësor, duhet, njëkohësisht, të grumbullohet në jetë në shumëllojshmërinë e në paraqitjen e tij shumëplanëshe. Nuk është e vërtetë që të gjithë punëtorët dalin nga miniera duke buzëqeshur, nuk është e vërtetë që metalurgët tanë lexojnë gazetën mu përpara furrës së shkrirjes etj. Këto ndodhin sa herë që piktori vete atje i ngarkuar me skema të hartuara që më parë në kokën e vet dhe pastaj çdo gjë që sheh e fut në këto kallëpe të parapërgatitura, duke krijuar kështu vepra skematike që pasqyrojnë jetën në një plan gjoja optimist. Punëtori ynë del dhe i lodhur nga puna, metalurgu dhe minatorët e naftëtarët kanë edhe mosrealizimë. Këto i themi jo që tani në pikturën tonë të dalin punëtorët që nuk kanë realizuar planet e që vijën të rraskapitur nga lodhja jo, por i themi që artisti këto fenomene t'i ndiejë në jetë, ta ndiejë që atje luftohet me vështirësitë, pra materiali që ai do të grumbullojë të mos jetë i një plani vetëm me ngjyra të vëlura, vetëm me poza krenare, vetëm me entuziazmin e duarve lart etj. etj. Vetëm mbi një material të vërtetë jetësor e jo të stisur mund të krijohen vepra të forta të realizimit socialist. Mbi një material të tillë artisti pastaj e ka më të kollajtë që të mendojë të përgjithësojë estë abstragojë për veprën e ardhshme. Nga ana tjetër, ky material shumë-

planësh i vlen artistit edhe për vepra të tjera në të ardhmen; kur ai mund të trajtojë herë tema dramatike, heroike apo intime etj. Mbi këtë bazë ecën dhe rinovimi i mjeteve shprehëse, të ngjyrës e të kompozimit; ato asnjëherë nuk mund të zgjidhen me sukses jashtë përpunimit të asaj që është vjelur nga jeta. Që mbas plenumit të 4-të të KQ të PPSH më 1974 me kritikuan me forcë ato qëndrime formaliste në pikturën tonë që ishte rezultat i largimit prej jetës dhe që ushqenin largimin nga jeta. Ishte kjo një luftë që e shëndoshi artin tonë në përgjithësi dhe pikturën në mënyrë të veçantë. Po në çdo takim e diskutim në krijimtarinë tonë, gjithnjë ne kemi theksuar me të drejtë luftën që duhet të bëjmë në mënyrë të vazhdueshme kundër formalizmit e skematizmit, sepse ato nuk zhduken me një goditje, por mund të shfaqen e rishfaqen në forma të reja.

E theksojmë këtë moment dhe për faktin se në artet tona vijën çdo vit breza të rinj artistësh, sigurisht me një formim më të shëndoshë ideoprosesional, po që dhe atyre, në kushtet e reja të zhvillimit tonë dhe të luftës me influencat e presionet e artit dekadent borgjez e revizionist, do t'ju takojë që të ndeshen me dukuritë formaliste dekadente. Ata duhet të jenë të përgatitur për këto ndeshje dhe të mos bien pre e lajthitjeve formaliste skematike apo natyraliste. Është detyrë e artistave më me përvojë, që i kanë kaluar me sukses këto ndeshje, që kanë një formim të mirë ideoprosesional, ta mbajnë pranë dhe ta orientojnë drejt krijuesin e ri, ta mësojnë atë me dashurinë për punën, me luftën kundër rehatisë e pretendimeve, me shpirtin e sakrificës, t'i edukojnë atij dashurinë për jetën, për artin e madh popullor për traditën e re të realizimit socialist, që edhe ata të krenohen me veprën e paraardhësve e, duke mësuar nga ajo, ta çojnë artin tonë më përpara. Nga ana tjetër me qëndrimin e shembullin e vet, artistët më përvojë duhet t'u edukojnë talenteve të reja shpirtin novator e kërkesën karakterin luftarak kundër çdo lloj rutine skeme formalizmi, kundër ndjenjës së të kënaqurisë me pak, por dhe kundër lajkave apo mërive mikroborgjeze.

Po dukuritë formaliste, skematike apo natyraliste nuk mund të shfaqen vetëm të krijuesit e rinj sepse përvojë. Eksperiënca ka treguar se ato mund të mote-

psim dhe një krijues më përvojë sa herë që ky humbet statusin e shëndoshë ideologjik në krijimtari. Prandaj, lufta për novatorizmin e artit tonë, lufta kundër artit dekadent borgjez e revizionist, si dhe kundër dukurive të huaja në artin tonë, duhet të bëhet në gjithë frontet, si në letërsi dhe në artet figurative, si në muzikë dhe në teatër etj. nga të gjithë artistët, me të njëjtin qëndrim, të mbështetur mbi mësimet e Partisë dhe veprën dritëdhënëse të shokut Enver.

Aktualisht piktura jonë, si gjithë artet e tjera, lufton që në të futet më fuqishëm realiteti socialist. Përpyekjet e artistëve tanë janë të lavdërueshme në këtë drejtim. Mund të kemi vrejtte për tablonë «Gju me gju me popullin», për mozaikun të Muzeu Kom-bëtar, për «Minatorët e Pishkashit» e për tablo të tjera, por artistët që janë marrë me këto tema janë vënë para detyrash të rëndësishme. Jeta socialiste futet fuqishëm në art përmes temës së madhe. Prandaj ne na takon të luftojmë akoma qëndrimet e cekëta ndaj fenomeneve të jetës, sepse ka tablo që vërtet trajtojnë temën e ditës, madje dhe ndonjë temë të madhe, po janë në mes të rrugës. Ato nuk i kritikojnë dot se kanë dukuri formaliste në ngjyrë apo në vizatim, nuk i kritikojnë dot se përdorin ngjyrën të shkëputur nga materia e nga atmosfera reale, çdo gjë në një tablo të tillë është në vendim e vet, palat e rrobave, duart e këmbët e vizatuara, po në to mungon emocion, shpirti krijues e novator dhe një pjesë e tyre duket sikur e ke parë në ekspozitat e mëparshme. Vepra të tilla vërtet nuk e kanë formalizmin në mjetet shprehëse, po ato e kanë atë në kapjen sa për formë të temës së madhe. Nuk duhet vetëm të sjellim puntorë e fshatarë në ekspozita që sa të emërtohen si të tillë, po duhet të luftojmë që ata të jenë të pikturuar bukur e me forcë. Është kjo arsyeja që pëlqehet «Portreti i shokut Enver Hoxha» i M. Fushekatit, «Kooperativistja» e S. Shijakut, «Barinjte» e D. Jukniut. Veprën e artit e mban përmbajtja, po dhe forma që e lartëson këtë përmbajtje dhe mjeshtëria artistike me të cilën e trupëzojmë. Ne si tani i kemi në kujtesë porositë e shokut Enver në vizitën që ai i bëri në Galerinë e Arteve në Tiranë: Duke falënderuar artistët për ato krijime të bukura, shoku Enver porositi që të thellohem me tepër në mësimet e Partisë dhe të lidhen me jetën, për

t'i dhënë veprave më tepër përmbajtje, po theksoi ai, dhe mjeshtërinë e zanatin duhet t'i perfeksionojmë më tepër.

Në artin tonë ne kemi mjaft shembuj, kur bashkë me temën e përmbajtjen e fuqishme kemi dhe një formë të lartë artistike. Me kërkesat në rritje që ka arti ynë sot u duhet hequr e drejta për të hyrë në ekspozita, veprave me mangësi ideoartistike e që nuk i kanë të lidhura organikisht formën me përmbajtjen. Tema e klasës punëtore, tema e ditës nuk është një pllakat thirrës apo një nocion anekdotik, që miratohet brenda shtjellimit e konkretizimit realist fotografik. Ajo quhet e zëbërthyer kur në të elementet e formës artistike tingëllojnë në luftë me kërkesat natyraliste të përqeshjes së natyrës, po dhe në luftë me dukuritë formaliste. Tani shumicën e piktorëve tanë nuk mund t'i kritikosh se nuk trajtojnë temën e ditës, ata mundohen me seriozitet të gjejnë subjekte e ndodhi nga shumë aspekte të realitetit socialist, po kjo nuk mjafton pa elementet shprehëse e të formës artistike që duhet të zëbërthëjnë këtë përmbajtje. Dhe duhet thënë se, duke u nisur nga përmbajtja e rëndësishme e veprave tona, më me seriozitet duhet punuar në drejtim të mjeteve me të cilat e trupëzojmë këtë përmbajtje në mënyrë emocionale. Më tepër duhet menduar për ndërtimet kompozicionale, për forcën shprehëse të ngjyrës dhe vizatimit, për harmoninë e kontrastet, për prerjet, grupimet etj. Me përmbajtjen e re nuk vjen vetë forma artistike. Kjo sigurisht që ndikohet, por përcaktues është dhe subjekti, d.m.th. vetë artisti, sa preket nga kjo përmbajtje. Ky preokupim i vërtetë lind tek artisti i ndërgjegjshëm e militant, i cili aftësinë e tij profesionale nuk e mat me «hedhjen e guximshme» të penelave, po me afirmimin e idealëve të vërteta estëtiqe të brumësura me ideologjinë marksiste-leniniste. Kërkimi i mjeteve shprehëse të reja, që të trupëzojmë artistikisht përmbajtjen e re e të fuqishme që na jep jeta, nuk mund ta bëjmë në mënyrë të shkëputur nga realiteti. Që të nisim forcën shprehëse të ngjyrës s'ka pse të injorojmë materien dhe atmosferën në tablo, që të nisim dekorativitetin e saj s'ka pse të lyejmë në mënyrë të ftohtë sipërfaqe të tëra në pikturë e të bëjmë p.sh. kominoshët e punëtorëve njësoj si në një tablo të tjetra. Duke

përpunuar mjete të reja shprehëse, struktura të reja kompozicionale, lineare a koloristike, ne do të bëjmë ndesh dhe do të hedhim poshtë një strukturë të vjetër kompozicionale a koloristike, e cila nuk mund ta shprehë përmbajtjen e re. Ky proces do të bëhet me luftë, sepse për vite të tëra në jemi ambientuar me një mënyrë konceptimi dhe veprat novatore sot nuk mund të gjykojnë të nisur nga konceptimet e vjetëruara, pra dhe gjykimet e kritikës, e të komisioneve duhet të bëhen nga pozita të kërkesave novatore që mbështeten mbi partishmërinë e mbi shijen e artit të madh të popullit. Në diskutimet tona krijuese ne kemi kritikuar me të drejtë edhe ndonjë trajtim ekspresionist, impresionist apo manierist, po tabani i krijimtarisë së atyre artistëve ka qenë dhe mbetet, i shëndoshë e s'ka pse të mendohet se krijuesit iu vu nofka e piktorit impresionist apo ekspresionist. Ndërkohë artistit duhet të bëjë përpjekje për të shmangur dukuritë e huaja e jo të «tulatet», as të mbahet si novator që «nuk kuptohet». Kërkimet duhen bërë në rrugë të drejtë. Metoda e realizmit socialist e ka në parim kërkesën për novatorizmin dhe realiteti ynë socialist nuk të shtyn në trajtime të izmave të huaja ku i shtyn realiteti artistët në vendet borgjeze e revizioniste. Një artist i shtyn mund të bjerë në trajtime izmash të huaja (siç ndodhi para Plenumit të 4-t) jo i shtyrë nga temat që trajton, po i shtyrë nga formimi i dobët ideologjik e profesional, sepse një huazim ekspresionist ku eliminohet materja, figura njerëzore e hidhet ngjyra në tablo si me hedhë baltë, nuk është as novatorizëm e as mjet për të shprehur realitetin socialist, kështu ndodh dhe me trajtimet impresioniste, formaliste apo manieriste.

Kërkimi i së resë në përmbajtje e formë është një nga detyrat e rëndësishme dhe të Kongresit të 3-të të Lidhjes. Në të gjitha fushat e jetës së prodhimit tani kërkohet e reja, më e përparuara. Zhvillimi i shijeve së ritja e kërkesave, i bën po ashtu të domosdoshme këto kërkime siç i bën të domosdoshme dhe numri i shantierëve veprave që, pa novatorizmin e tyre e me nivelin mesatar, mund të krijojnë monotomi. Kur arrihet një stad zhvillimi në art, u theksua në Kongresin e 3-të të Lidhjes, duhet menduar për kapërcimin e tij, spekulim dhe lind përshtatja me mesataren që është në

fakt regres pasi frenon zhvillimin. Piktura jonë e realizmit socialist po përballon detyra të ndryshme në të gjitha zhanret dhe gjinitë e saj, duke luftuar për një zhvillim harmonik të tyre. Kërkesa për t'u shkëputur nga niveli mesatar tani duhet të realizohet përmes një pune më të madhe. Do të ketë edhe vepra të dobëta, diletante apo mesatare, po ne duhet të bëjmë kritikën e tyre, të analizojmë burimet e tyre. Do të ketë dhe ekspozita të nivelit mesatar dhe për ato duhet të diskutojmë. Në diskutimin krijues për ekspozitën e Flotës, disa krijues ngurruan ta quanin atë ekspozitë mesatare e të dobët dhe bënë presion që galeria të blinte më tepër punë. Ndonjë ekspozitë vetjake të parakohëshme e të dobët, mund dhe mos ta hapim. Artisti do të ketë fitim në këtë rast por dhe shijet e kërkesat e publikut nuk i çorodisim. Tendencën e përgjithshme të artit tonë e japin veprat e mira, po pranë tyre bashkëjeton dhe një krijimtari mesatare bëhen dhe vepra të dobëta që, në ndonjë rast, nga njerëz e artistë të paformuar fryhen për vlerat e tyre. Luftën duhet ta bëjmë që të shtojmë veprat e mira duke ngritur nivelin mesatar, kurse veprat e dobëta mos t'i lejojmë që të mbrohen pas mangësive të veprave mesatare. Lufta për të sjellë në pikturën tonë një qëndrim më novator në përmbajtjen dhe në formë, është e lidhur me kërkesën e drejtë që parashtron tani spektatori ynë ndaj artit në përgjithësi. Ajo tani shtrohet dhe në kuadrin e pasqyrimit më me vërtetësi të jetës. Kjo luftë do të fitohet nga krijuesit më të partishëm, më të formuar nga ana ideoprofesionale, përmes një pune të gjatë e të frymëzuar me dashurinë për artin tonë, për të bukurën, për Partinë.

Një rol të rëndësishëm në ecurinë e pikturës sonë ka dhe mendimi kritik që shprehet në shtypin tonë, si dhe në diskutimet krijuese. Me gjithë ecurinë që kemi shënuar, duhet të pranojmë se në artikujt tanë dhe në debate, deri tani ne kemi ecur më tepër vetëm duke afirmuar disa vepra të mira. Në ndonjë rast ky afirmim duhet të bëhet më i thellë dhe të ngjallë frymëzim e jo vetëm të citohet. Por krahas kësaj kritika jonë dhe diskutimet krijuese duhet të evidentojnë më mirë ato problemet që përbëjnë thelbin e krijimtarisë mesatare. Sepse në ndonjë rast, duke qenë jashtë kritikës së fortë, ajo krij-

jimntari, ka zënë ngandonjëherë pozitë të stabilizuar në ekspozita dhe ka shërbyer gabimisht si mbështetje ku janë mbrojtur veprat e dobëta. Kjo ka ndodhur sepse është ngurruar të kritikohen konkretisht artistët, qofshin këta dhe me emër, për ndonjë vepër të nivelit mesatar. Edhe artistët më të shquar kanë ndonjë krijim të dobët, apo mesatar. Pse me duhet ta përligjim atë dhe për të kritikuar merremi më tepër me ndonjë fillestar, ose me ndonjë vepër që është shumë e dobët vërtet? Fryma shoqërore, preokupimi i lartë etiko-moral për mbarëvajtjen e artit tonë të realizmit socialist, duhet të na orientojë drejt një kritike të shëndoshë, jo vetëm pa sharje, mëri, hakmarrje e denigrim, por edhe pa mburrje, elozhe e thurje lavdishë, për ta patur mirë me dikë ose për t'u dukur babaxhan.

Po kështu, vëmendje më të madhe kërkon edhe krijimtaria e paekspozuar e cila, në ndonjë diskutim krijues, ka kaluar vetëm me një paragraf, pa analiza të thella ideoprofesionale. Sigurisht, një krijues i mirë e gjen vetë rrugën në të cilën do të ecë, por ka mjaft që duan të ecin në shtigje të pashkelura, që kanë aspiratë të vërteta artistike, që kanë aftësi dhe mundësi që këto aspirata t'i kristalizojnë me vepra madhore. Ndaj tyre mendimi ynë kritik duhet të mbajë një pozitë më të pjekur e më orientuese. Mund të bëhen dhe artikuj kritikë për artistë të veçantë; për rrugën e tyre krijuese, tendencat, problemet. Kritika jonë mund të orientojë më mirë luftën kundër ndonjë dukurie negative të një grup veprash dhe mund të stimulojë më tepër krijimtarinë e artistëve të rinj, po jo duke i përkëdhelur e duke u bërë reklama të pamërituara. Këtu nuk është fjala që në artikujt e diskutimit tona të nxjerrim nga ndonjë shembull të mirë, po të zbulojmë e të orientojmë drejt interesat krijuese të artistëve, nga të cilët të mësojnë dhe kolegët e tjerë. Duke synuar një zhvillim më të shëndoshë të mendimit tonë kritik, e quajmë të domosdoshme të theksojmë luftën që duhet të bëjmë kundër indiferentizmit dhe kundër subjektivizmit mikroborgjez. Nuk është mirë që nga shumë krijues me përvojë nuk gjëjmë gjekundi, ose shumë-shumë rrallë, një mendim kritik për një ekspozitë, për një vepër të veçantë, apo për ndonjë talent të ri që porsa shfaqet në radhët

tona, ndërkohë që ata diskutojnë për këto probleme jashtë mbledhjeve. Dihet se sa i rëndësishëm e sa i argumentuar do të tingëllonte mendimi kritik në fjalën e vetë krijuesve.

Format për ta vjelur këtë mendim duhet t'i gjejë më mirë edhe shtypi ynë i Lidhjes, ashtu si dhe vetë ky shtyp duhet të nxisë më tepër rrahjen e mendimeve të kundërta në faqet e gazetave, pa botuar artikuj tendenciozë që bien në kundërshtim ose e prishin frymën e shëndoshë midis artistëve tanë.

Mendimi ynë kritik, krahas evidentimit e paraqitjes të artistëve e veprave, të ndalet më mirë në ato punë që kanë interes për t'u diskutuar, që ngrënë probleme të karakterit profesional dhe që kërkojnë zgjidhje përmes debatit.

Hapjen e një ekspozite, paraqitjen ose jo të një vepre në ekspozitë dhe tërheqjen e tyre nga galeritë e kanë në dorë komisionet e ngritura nga Ministria e Arsimit dhe e Kulturës, Lidhja e Shkrimtarëve dhe Artistëve, apo Komitetet Ekzekutive në rrethe. Përgjegjësia këtu është e madhe, po shpesh me gjithë preokupimin që kanë patur këto komisione, ka patur raste të gjykimëve subjektivistë, ka patur dhe lëshime nga pozita sentimentale. — Në punën e komisioneve duhet të shtohet kontrolli, të mënjanohen paralelizmat, shpesh të rigjenerohen me anëtarë të rinj, të rritet përgjegjësia e të mënjanohen diskutimet e cekta e të paargumentuara. Çdo gjë, në bazë dhe në qendër, t'ia nënshtrojmë një diskutimi më të partishëm, duke mos marrë parasysh prëkjen e interesave të vogla mikroborgjezë e të sedrës së sëmure, po duke u shqetësuar për atë ushqim të shëndoshë shpirtëror që do t'u japin masave tona punonjëse. Përballë lëvrimit të të gjitha gjinive në mënyrë të harmonishme, ne duhet të jemi më kërkuës. Shumë mirë që lëvrohet gjerësisht peizazhi, po pse piktorë të afirmuar nuk angazhohen për të bërë vepra që kërkojnë (jo vetëm mozaikë e afreshe) nga institucionet e rretheve ku ata jetojnë? Pse disa piktorë kanë hëqur dorë nga puna me portretin e grup portretin, me temë nga aktualiteti? Dhe, së fundi, ç'është kjo dyndje kërkesash për të bërë ekspozita vetjakë që gjithnjë me nivelin që kërkojnë?! (Një farë ekspozitë manie?) Ose, pse vepra të paekspozuara, për vleratje të rëndësishme në qendër, mbihen nga muzetore, galeritë

Nga diskutimet

ANDON KUQALI

MË SHUMË KËRKESA CILËSORE NË TRAJTIMIN E TEMËS AKTUALE

Është e vërtetë se edhe në fushën e arteve figurative dhe të pikturës së këtyre tri-katër viteve të fundit, vihet re përgjithësisht një nivelim artistik, një ambientim me mediokritetin. Kjo duket në disa ekspozita kombëtare dhe personale të kësaj periudhe.

Tema aktuale është trajtuar gjerësisht në pikturën tonë, por nuk janë aq të shumta veprat të cilat kanë pasqyruar me art këtë realitet. Ka shumë kompozime që janë thjesht përshkruese, portrete që preokupojnë të na japin vetëm ngjashmërinë e personit, peizazhe si panorama të thjeshta.

Forca sugjeshive e tablove të tipit «Barinjte në bjeshkë» e D. Jukniut, «Zëri i masës» e S. Shijakut, «Buka e duarve tona» e S. Kamberit, «Portreti i shokut Enver Hoxha» i V. Kilicës, «Mjelësja» e S. Capos, peizazhi «Dallga» e N. Jonuzit etj. qëndrojnë në faktin se ato duke krijuar figurë artistike, kanë bërë përgjithësim artistik historiko-filozofik.

Nëntori

Karakterin fotografik pëshkrues e sjell edhe kërkesa nga ana e disa përfaqësuesve të institucioneve të ndryshme, e muzeve etj., për një pikturë thjesht ilustruese, si dhe konformizmi i komisioneve dhe zhurivë të ndryshme të ekspozitave, konkurseve etj. Gjithashtu, në riprodhime dhe në shtyp, botohen e popullarizohen tablo e vizatime vetëm duke u nisur nga tema apo subjekti i tyre; kur këto tablo e vizatime nuk kanë asnjë vlerë artistike. Nga ana tjetër, ka mjaft raste kur vepra e bukur, realiste, por që ka dalë jashtë rutinës, ku është shfaqur fantazi dhe një shprehje më ekspresive, nuk është pranuar në ekspozitë. Ky qëndrim konformist bën që të inkurajohet një pikturë pëshkruese fotografike, të inkurajohet mediokriteti. Piktura nuk ka vlerë artistike, nuk ka forcë emocionuese, në qoftë se ajo mbetet te faktet e përditshme. Kemi krijime të pikturës sonë, si «Ujitja» të A. Fajës, «Mitingu për denoncimin e traktatit të Varshavës» e V. Kilicës, ku ngjarja e ditës është ngritur në një përgjithësim historiko-filozofik, në të shfaqet forca, karakteri, tradita luftarake e popullit shqiptar. Duhet që faktit real, ngjarjes, figurës së njeriut, mjedisit, t'i bëhet një interpretim artistik. Leonardo da Vinci ka thënë se objekti i pikturës është njeriu me përjetimet e tij, mendim, i cili ka vlerë për gjithë letërsinë e artet. Kjo do me thënë se në pasqyrimin e ngjarjes, të zbulohet njeriu, bota e tij shpirtërore dhe që në pasqyrimin e realitetit të jepet qëndrimi ideoemocional i njeriut ndaj këtij realiteti. Në qoftë se në pikturën tonë, do të pasqyrojmë një ngjarje, qoftë nga jeta e përditshme, apo një pamje të mjediseve tona të transformuara, në to duhet të zbulohen, të shprehin mendimet emocionale, ndjenjat që i ngjall njeriut tonë të socializmit ky realitet.

Një pasqyrim i tillë kërkon një shprehje të bukur artistike. Prej këndeje del problemi i ngritjes cilësore të pikturës sonë. Një shembull të mirë të një interpretimi të tillë kemi te pikturat e S. Shijakut, skenat nga puna e përditshme në arat e kooperativës, portretet e tij të nuseve, peizazhet e Tiranës. Drita e kthjellët, vizatimi ekspresiv, ngjyrat e gëzuara pasqyrojnë në këto vepra shqetësimin, gëzimin, optimizmin e njeriut tonë të shoqërisë socialiste.

3/1986

39

Lartësimi artistik i realitetit tonë, kapërcimi i nivelit mediokër kërkon edhe zhvillimin e mjeteve shprehëse të pikturës sonë realiste, kompozime dinamike, vizatim ekspresiv, pikturë me ngarkesë emocionale, që t'u përgjigjet gjallërisë, dramacitetit, shqetësimeve, luftës revolucionare të shoqërisë së kohës sonë.

KRISTAQ RAMA

FORMA E BUKUR USHQEN DHE RRI PËRMBAJTJEN

Aktualiteti në art ka një karakter të gjerë e të shumanshëm. Ai nuk qëndron në sipërfaqe, të pozojë indiferent para objektivit të fotografit, dhe nuk ezaurohet me një regjistrim të thjeshtë të fakteve e ngjarjeve, por kërkon zërthim dhe analizë të thellë ideoestetike, kërkon mishërim adekuat me formën e lartë artistike. Në rastin tonë, kërkon gjuhën e përshtatshme figurative që ka mjetet e saj shprehëse, shumë të larmishme e të fuqishme. Por e keqja është se jo rrallë në veprat e arteve figurative predominon narracioni, gjestikulimi i jashtëm, shpjegimi detraresk pa emocion të vërtetë kompozicional, plastik e koloristik. Nga kjo vuajnë disa vepra pikturë që tentojnë të ngrenë probleme e ngjarje të rëndësishme, por që, pavarësisht nga titulli e dimensionit, ato kanë lënë gjurmë të zbehta në kujtesën e spektatorëve, siç janë p.sh. «Mbledhja e Moskës» e Z. Shoshit, «Në plazh» e N. Jonuzit, «Drejt Vlorës» e

P. Cenos etj., të cilat në embrion mbartin ide të rëndësishme, por mbeten të pazhvilluara artistikisht. Është forma e përshtatshme dhe e fuqishme ajo që do të ushqejë dhe do të rrisë embrionin ideor, duke e kthyer atë në vlera të vërteta estetike.

Kërkimet për gjetje dhe forma të reja emocionale, për mjete të reja shprehëse në artin realist janë të lidhura gjithmonë me dëshirën e artistëve militantë që të realizojnë në figura artistike kërkesat e reja që sjell jeta, në vend të atyre që u kalon koha e vjetërsohen, duke shprehur kështu me emocion të ri artistik kërkesat që ka populli e Partia për një art aktiv bashkëkohor. Vetë fakti që këto vitet e fundit në pikturën tonë të kavaletit vihet re një prirej drejt krijimit të përfytyrimeve e zgjidhjeve monumentale, është shprehje e qëndrimit dhe preokupimit serioz që kanë piktorët për të dhënë me frymë e përmasa epike shndërrimet e mëdha që kryhen në vendin tonë në të tëra fushat e jetës ekonomike, shoqërore e kulturore.

ZEF SHOSHI

TË BËJMË NJË JETË MË INTENSIVE KRIJUESE

Piktorët tanë në veprat më të mira kanë mbajtur qëndrim krijues ndaj realitetit, duke shprehur me gjuhën e ngjyrave, kontrasteve e formave, qëndrimin e tyre ndaj ngjarjeve të revolucionit e të jetës sonë. Në këtë vështrim, rëndësi të veçantë merr gjetja

dhe zgjidhja origjinale e linjës kompozicionale, të përsëritshme, që zbërthen më mirë idenë që dëshiron të shprehë autori. Vepra do të jetë më e bukur e më e plotë, kur të jenë mishëruar në të edhe figura, edhe karaktere të skalitura, me një fizionomi të përcaktuar shqiptare, që buron nga jeta dhe mjedisi ynë. Le të përmendim këtu disa nga këto vepra, si tablotë «Punëtorët» të V. Kilicës, «Zëri i masës» të S. Shijakut, «Buka e duarve tona» të S. Kamberit, «Barinjte» të B. Asllanit, «Metalurgët» të Ç. Cekës «Punëtorët e kombinatit të autotraktorëve» të S. Shijakut dhe M. Fushekatit, «Në hidrocentralin E. Hoxha» të A. Mirukut, «Naftëtarët» të A. Shanit etj.

Këto vepra dallohen për origjinalitetin e zgjidhjeve kompozicionale, duke dhënë bukur dhe në mënyrë emocionuese idenë dhe përmbajtjen. Qëndrimi ideomocional i autorit është një ndër pikat më të rëndësishme për krijimin e veprës. Kjo lidhet me frymëzimin e tij të vazhdueshëm nga jeta, të jetuarit me situatat dhe përpjekjet e popullit tonë, për të çuar përpara çështjen e revolucionit. Pra, kërkohet një tendosje e vazhdueshme e krijuesit për të dhënë me mjete të goditura zgjidhjen artistike të veprës. Në procesin e punës krijuese alternohen fantazia artistike e krijuesit me mbresat e jetës. Vepra duhet të lindë si një nevojë e domosdoshme për të shprehur e për të thënë diçka. Përndryshe, puna me hope e me fushata, do të na japë vepra pa vlerë e të ftohta në emocion. Në këtë drejtim ndihet nevoja e një jete intensive krijuese, e shkëmbimit të përvojës e debatit, e rrahjes së mendimeve, që janë kaq të nevojshme për nxitjen e punës sonë krijuese. Trashëgimia përparimtare e artit botëror duhet të vlejë si nxitje pozitive për krijim, përndryshe nga ndonjë krijues i cekët do të kemi plagjiaturë, që është kaq e dëmshme për artin.

Krijimtaria jonë artistike është rritur e pasuruar, si rezultat i rritjes dhe i fuqizimit të individualiteteve të veçanta artistike, ku secili e thotë fjalën e tij me zërin e veçantë, pa pasur nevojë të huazojë andej e këndej.

NJOHJA E JETËS – DOMOSDOSHMËRI PËR TË DHËNË TABLONË E EPOKËS SONË

Në pikturën tonë të realizmit socialist janë krijuar vepra që meritojnë vëmendje, sepse në themel të tyre janë zbatuar parimet bazë të realizimit socialist, është trajtuar një tematikë, në shumicën dërrmuese aktuale, është forcuar origjinaliteti kombëtar e popullor, është forcuar përmbajtja dhe është ngritur cilësia krijuese. Masat kërkojnë sot nga artet figurative vepra më të përkryera, me vlerë artistike më të lartë dhe, përmbajtje më të shëndoshë. Këto kërkesa të masave, ne pikturët duhet t'i kuptojmë më mirë dhe t'i zbatojmë më mirë në krijimtarinë tonë.

Janë të gjitha mundësitë që në pikturën tonë të realizmit socialist të arrihet një cilësi më e lartë. Por kjo do të bëhet kur ne të futemi më thellë në gjirin e masave. Jeta jonë socialiste, trajtimi i saj me realizëm në gjinitë e artit figurativ, si në kompozim, në portret apo në peizazh, kërkon që të njihet jeta nga ne në tërë kompleksitetin e saj. Prandaj duhet që krijuesit të jenë të përgatitur jo vetëm profesionalisht, por edhe me një kulturë të gjerë e të shumanshme, të njohin historinë, kulturën popullore, të njohin folklorin, tipa e karaktere, sepse krijojnë vepra që u shërbejnë masave. Partia na quan ndihmësit e saj kur veprat tona ngrënë probleme dhe ndihmojnë në formimin e botëkuptimit marksist-leninist, me kërkesat e kohës dhe të ndërtimit të socializmit.

Mendoj se, pa mohuar veprat që janë realizuar, ne jemi ende borxhlinj në plotësimin e kërkesave që ngre koha. Kemi vepra që sjellin në artet figurative temën e klasës punëtore dhe të fshatarësisë ko-

operativiste, por këto janë ende në fazat e zhvillimit, janë anësore. Nuk kemi të pasqyruar si duhet heroizmin masiv të rinisë sonë në ndërtimin e veprave të mëdha, si të Lukovës, apo të hekurudhave, të heronjve që udhëheqin me shembullin e tyre në punë, në arsim, në shkencë e kudo.

Të marrim veprën e piktorit Danish Jukniu «Në hidrocentralin «Enver Hoxha»». Ajo ka një zgjidhje kompozicionale që nuk zbulon te masat e punëtorëve dëshirën për arsim, nuk të jep aspektin e masivizimit të arsimit, por shohim figura që qëndrojnë vertikalisht dhe nuk të shpien më tej.

Piktori Rafael Dembo në ekspozitën e tij kishte dy peizazhe nga Plasa. Edhe këto ishin anësore, nuk trajtonin ndonjë ide si atë të sakrificave e heroizmit të kooperativistëve në realizimin e detyrave bujqësore.

Është e kuptueshme se krijimtaria në artet figurative do të pasqyrojë gjithë anët më interesante të jetës sonë socialiste, por nuk duhet të harrojmë atë që mbetet si një detyrë bazë — plotësimin e tablosë së epokës së socializmit në Shqipëri.

DITËRO AGOLLI

PIKTURA JONË DO TË NJOHË ARRITJE TË REJA

Në këtë plenum ne po diskutojmë gjerësisht për pikturën, e cila ka arritje të ndjeshme, që nuk i errësojnë aspak vërejtjet që po bëhen këtu dhe kërkesat që po shtrohen. Këto arritje duken veçanërisht në pas-

qyrimin e jetës dhe natyrës së vendit tonë, të luftës dhe punës së njerëzve. Në pikturë dalngadalë po bëhet gjithmonë dhe më i plotë portreti i Shqipërisë. Në peizazhet, portretet, tablotë e grafikat shprehet dashuria për Atdheun, patriotët, partizanët dhe bashkëkohësit fanë. Sot anëmbanë Shqipërisë punojnë e krijojnë shumë piktorë, të moshuar dhe të rinj, me ndjenjën e përgjegjësisë së piktorit militant. Në punë krijuese janë afirmuar personalitete të shquar artistësh, të cilët me veprat e tyre luajnë rol të rëndësishëm në edukimin e njerëzve me shije të përparuara estetike, me dashurinë për vendin, me dashurinë për socializmin. Por hapat e këtij përparimi kanë nxjerrë edhe disa probleme që duhet të na bëjnë të mendojmë.

1. Është e domosdoshme të luftojmë skematizmin në pikturë, i cili, në fund të fundit, është një subjektivizëm, pasi e bën jetën skemë, e varfëron atë. Skematizmi është steril, është pa pjellori. Ai krijon disa shtampa që përsëriten, e zbukuron realitetin dhe me këtë ia heq lëngun pikturës, si thatësira lëngun e pemëve. Duhet çliruar piktura nga fraza konvencionale, domethënë nga kompozimi konvencional i figurave të buzëqeshura, të krekosura, të zbukuruara nga krenaria pompoze, pa mendim të thellë.

Skematizmi krijon monotoni, krijon një mënyrë të ngrirë të vendosjes së figurave pa peshë, të figurave që duken të lehta si pendë, që nuk vijnë erë materiali, erë jete. Ai është i rrezikshëm pasi përhapet si gripi në të gjithë pikturën tonë, përhapet më shpejt se në letërsi për vetë specifikën e arteve figurative. Skematizmi në pikturë, siç duket shpejt, me një vështrim, ashtu edhe përhapet shpejt dhe futet menjëherë në mes të kornizave. Prandaj rrufeshëm duhet luftuar, që të mos na bëhet mënyrë jetese në krijimtari, që të mos na bëhet zakon.

2. Krahas skematizmit, të luftojmë fotografimin e jetës që është në të vërtetë një kopjim i natyrës dhe i veprimeve të njerëzve. Fotografimi ndryshon nga skematizmi në moslodhjen e mendjes, pasi çdo gjë e gjen në natyrë. Skematiku e lodh mendjen për të krijuar skema. Fotografiku kopjon dhe lodhet vetëm nga të kopjuarit nëpër fotografi dhe në natyrë. Edhe skematizmi, edhe fotografimi ndodh që pranohen nëpër ekspozita, pasi nuk kanë «gabime». Janë mediokre. Mediokri nuk bën asnjë «gabim», ai është vetëm mediokër.

Edhe skematizmi, edhe fotografimi luftohet kur të kemi një kulturë të gjerë dhe një fantazi prej krijuesi. Piktoreve herë-herë u mungon fantazia, prandaj foto-grafojnë. Realiteti nga artisti rikrijohet dhe nuk foto-grafohet. Prandaj është e domosdoshme të jemi novatorë dhe t'i shtojmë kërkesat për novatorizëm. E theksoj këtë pasi vitet e fundit e kemi humbur interesin për novatorizëm dhe bëjmë siç kemi bërë, ecim siç kemi ecur. Mjetet shprehëse nuk i kemi ripërtërirë dhe nuk i kemi revolucionarizuar, kemi ato mjete që na kanë lënë të parët. Kjo na ka ambientuar me mesataren. Kur nuk ka kërkitime novatore, ka ecje të pandjeshme mes ambientimit. Kështu që pikturat tona nuk ngjallin debat, nuk të bëjnë të mendohesh. Një pikturë nuk e kundërshtojnë me zjarr kur paraqitet në ekspozitë dhe as e pranojnë me zjarr. E kundërshtojnë me hi dhe e pranojnë me hi! Në karikaturë çështja qëndron pak më ndryshe. Ajo ka më shumë fantazi se piktura, prandaj ngjall diskutime dhe vështrohet me kuriozitet. Ekspozitat e karikaturës janë të një niveli të ngritur dhe ndiqen me interes nga vizitorët. Prandaj nga fantazia dhe mjeshtëria e karikaturës kanë ç'të mësojnë edhe piktoret, bile edhe poetët.

3. Të luftojmë më shumë që të prishim disa zakone dhe disa rrite në krijimin dhe në pranimin e pikturës. Këto rrite janë kërkesat didaktike për pikturën, se si ajo duhet të jetë, se si duhet ta ketë dorën figura, se si duhet ta ketë hundën, veshët, sytë e shpatullat, apo palët e pantallonave. Këto rrite didaktike nuk lejojnë që të hyjë jeta sa më e plotë e konceptuar filozofikisht, përmes një mendimi më të thellë; të hyjë aktualiteti historik, puna dhe jeta e njeriut. Kjo jetë nuk duhet të hyjë në mënyrë diskriptive në mënyrë përshkruese. Të pasqyrosh aktualitetin, nuk do të thotë të pikturosh çdo gjë, edhe një veprim të castit, si spërkatjen e vreshtave, heqjen e plehut nga stallat, ngarkimin e kafshëve etj. Nga realiteti do të marrësh atë cast që të jep mundësi të ngjallësh një mendim. Dhe ky mendim nuk jepet duke i bërë figurat si fotografi, me simetri të plotë. Më duket se në pikturë vuajmë nga pikturimi i plotë, nga një pikturim që duken edhe kop-sat nga larg, që duken qimet, që duken qostekët. Në goftë se nuk e ka një pikturë këtë simetri dhe këtë imtësi, ndodh që nuk e pranojmë në ekspozitë. Ne, pranuesit, nuk e kemi pra të qartë destinacionin e pik-

turës, e kërkojmë të vërtetë si fotografi. Të vërtetën e pikturës e kërkojmë si të vërtetën e fotografisë. Ne kërkojmë nga një lopë e pikturuar aq realizëm sa të dalë nga korniza e pikturës, ta mjelim dhe të mbushim kusinë me qumësht. Ky mentalitet i administratorëve, i pranuesve dhe i vlerësuesve të pikturës, ka ndikuar keq dhe ka formuar një stil, një prirje, një mënyrë pikturimi drejt një vërtetësie vulgare. E bëj këtë vërejtje, pasi nuk duhet të edukojmë shije estetike vulgare në popull. Njerëzit me këtë lloj arti mësohen dhe pas-taj nuk rimësohen aq lehtë me atë çka është me të vërtetë novatore.

4. Përshtatja me një mënyrë të pikturuari ka influencuar edhe në forcimin e zakonit të një lloj pune, të punës vetëm për ekspozita dhe jo të asaj pune të përditshme si kërkesë shpirtërore. Mjaft piktore nuk kanë piktura në studio e në shtëpi. Rrjedhimisht duhet të prishim ritin apo zakonin që na është krijuar me kohë. Të vjen keq që edhe piktore të shquar dhe skulptorë me emër si Sali Shijaku, Myrteza Fushekati, Skënder Kamberi, Danish Jukniu, Ismail Lulani, Kristaq Rama apo Mumtaz Dhrami, shpesh, punojnë në kohë ekspozitash apo angazhimesh të mëdha dhe nuk punojnë sa duhet ditë për ditë edhe për kënaqësi të tjera shpirtërore. Me një fjalë, ne duhet të bashkojmë dy lloje punësh në një të vetme, të punës për ekspozita me punën e përditshme. Sot edhe puna prodhuese është shndërruar në krijimtari, pasi ngjall kënaqësi shpirtërore, se është e çliruar. Aq më tepër piktura duhet t'i ngjallë piktoret kënaqësi shpirtërore. Duke punuar ditë për ditë me kënaqësi shpirtërore, piktura do të hyjë më shumë nëpër shtëpitë e popullit, nëpër shtëpitë tona.

5. Hyrja e pikturës në shtëpitë tona ka një rëndësi të veçantë. Ajo e mëson njeriun tonë ta dojë të bukurën dhe në jetesën e tij të hyjë e bukura. Socializmi e do të bukurën dhe duhet të jetë domosdo më i bukur se çdo rend tjetër shoqëror. Artet e tjera, letërsia, muzika, gdhendjet dhe qëndisimat kanë hyrë gjërisht në shtëpitë tona. Nuk ka shtëpi pa libra e pa këngë. Kurse shtëpi pa pikturë ka. Nuk duhet ta lemë pikturën vetëm në ekspozita. Por që të mos e lemë vetëm në to, duhet të bëjmë pikturë të mirë e të larmishme dhe me dimensione të ndryshme, jo vetëm me përmasa të mëdha, pasi nuk e nxënë muret e dhomave tonat.

Piktura jonë do të njohë arritje të reja. Ne kemi piktorë të talentuar, piktorë me shkollë e me kulturë. Vërejtjet aspak nuk i errësojnë arritjet. Tani me optimizëm duhet të punojmë për të shkuar në 45-vjetorin e themelimit të Partisë me veprimtari të nivelit të lartë.

FATMIR HAXHIU

JO PAMJE ANËSORE, POR VEPRRA KOMPOZICIONALE QË JAPIN ME GJERËSI DHE THELLËSI EPIKË E LUFTËS

Veprat që kanë pasqyruar momente kyçe të historisë së Luftës Nacionalçlirimtare, nuk kanë munguar, por duhet thënë se përsëri ato janë të pakta dhe nuk mund të krijojnë një përfytyrim të plotë të asaj epike madhështore. Këtu është fjala për tablo të tilla, në të cilat, me momentet që pasqyrojnë, me gjerësinë dhe thellësinë epike, të jenë dhënë me një sintezë të fuqishme heroizmi masiv dhe individual, dashuria e madhe për atdheun dhe besimi i patundur për të ardhmen. Këtë kërkesë të domosdoshme nuk mund ta plotësojnë sado pak ato kompozime, të cilat japin pamje anësore, të shkopëtuara, të papërcaktuara në kohë dhe hapësirë, pa asnjë përgjithësi. Duhet theksuar se edhe këto tema janë të nevojshme për të plotësuar imazhin e gjerë të luftës, por në asnjë mënyrë këto nuk

mund të zëvendësojnë dhe të luajnë atë rol që kanë tablotë e mëdha epike, me ide thelbësore. Aq më pak mund të luajnë këtë rol kompozimet që nuk kanë rezonanca ideore e artistike, por mbeten thjesht në fotografimin e një çasti të rëndomtë, i cili na bënë të kuptojmë luftën vetëm nga rekuizita. Ka mjaft kompozime që na japin fragmente marshimi partizan, por këtu, duke mos kapur më vërtetësi psikologjinë, atmosferën dhe gjendjen reale të luftës, të krijohet përshypja sikur shikon një ekskursion të rinisë të ditëve tona. Në vepra të tilla, ku shohim partizanë me qëndrime pompoze e teatrale, nuk ndihet heroizmi i vërtetë, mundimi, lodhja, uria, pagjumësia, qëndresa dhe shpirti i sakrificës etj.

Dobësi dhe të meta të tilla rrjedhin sa nga një konceptim estetik i cekët, po aq edhe nga njohja e pakët, e sipërfaqësore e realitetit të luftës apo historisë sonë. Ky është një problem tjetër që duhet të trajtohet nga kritika jonë artistike.

Mosnjohja të çon në naivitete të thella, sa të shohim kompozime ku tanket të çajnë në majë të maleve. Vihet re edhe në letërsi, por e shohim edhe në pikturë dhënien e një armiku të frikshëm e të fuqishëm, fjala vjen si te tabloja «Fundi i armikut», B. Lucës, gjë që nuk i përgjigjet të vërtetës.

Në raport dhe në diskutime ngrihet nevoja e kritikës si domosdoshmëri për rritjen cilësore të krijimtarisë. Tani më tepër se kurrë kemi nevojë për një kritikë që të trajtojë jo vetëm probleme të përgjithshme të krijimtarisë artistike, por edhe studime për vepra e autorë të veçantë, që ndikojnë në gjithë krijimtarinë. Kemi nevojë për rrahje mendimesh e sa më shumë debat në shtyp, për të krijuar një opinion të qartë si për masat e gjera, po edhe për vetë autorin.

Për debatin në shtyp është folur shumë herë. Partia gjithmonë e ka ngritur këtë si një problem të veçantë dhe të një rëndësie të madhe për të ecur përpara, por për fat të keq, ende edhe sot nuk po çahet. Këtu nuk është fjala për polemikë shterpë, por për rrahje mendimesh konstruktive mbi baza të shëndosha e qëllim-mira.

Mbetja të një opinion, për një ekspozitë kombëtare ku marrin pjesë më shumë se 400 autorë, jo vetëm që s'është e drejtë, por s'mund të jetë as e saktë, sepse për

veprat e kritikueshme, ashtu edhe për ato që lavdërohen, aq më tepër që shkrimet, për ekspozita të tilla kanë më tepër karakter pasqyruës e manifestiv, sesa studimor e për të ngritur probleme.

AGIM FAJA

KËRKESA MË TË MËDHA NDAJ GJINISË SË PEIZAZHIT

Pasqyrimi i akutalitetit tonë socialist presupozon një interpretim të bukur e të plotë të peizazhit tonë të ri, të minierave, uzinave, kantjereve, kombineve, të qyteteve tona të reja e të natyrës së transformuar. E ky interpretim duhet të jetë sa më emocional e sa më i ndryshëm, me shprehje të thellë artistike. Kur piktori, si një poet i vërtetë, zgjedh motive të thjeshta, për të krijuar një vepër të thellë, duke i njohur dhe studiuar gjerë mjediset e natyrës, ai sjell imtësi, detaje, fakte e mbresa origjinale, bile edhe kur trajton të njëjtin motiv, ai zbulon gjithnjë nuanca të reja. Në gjithë arritjet e deritanishme, ndeshim raste kur kjo tematikë nuk ka gjetur shprehjen e duhur.

Këtu ka shumë rëndësi botëkuptimi i artistit dhe qëllimi që e udhëheq atë. Ai e koncepton natyrën gjithnjë në marrëdhënie me njeriun, e pikërisht mbi këto marrëdhënie të holla dhe emocionale, bile dhe poetike, e trajton atë në gjithanshmërinë e saj. Artisti i vërtetë nuk e koncepton kurrë natyrën si një trup inorganik. Piktori, nëpërmjet natyrës, pasqyron pikëpamjet e veta, shpreh botëkuptimin e tij.

Peizazhet që evokojnë historinë dhe kanë si motiv vende që lidhen me ngjarje historike, është e natyreshme që të kenë një konceptim, një këndvështrim dhe një kolorit adekuat, se marrin përsipër misionin e një peizazhi përgjithësues, me një mendim më të gjerë e të gërshetuar. Tentativa të mira janë bërë nga Foto Stamo me «Malin e Tomorrit», nga Sali Shijaku me «Shtëpinë ku u themelua Partia», nga Kujtim Buza e Bashkim Ahmeti me peizazhin «Gjirokastra», nga Nestos Jonuzi me peizazhin «Deti» etj. Megjithatë, në ekspozitat tona jemi ndeshur edhe me peizazhe që nuk kanë arritur ta thonë ashtu si duhet fjalën e tyre, por kanë qenë të zbehta, pa nerv e pa qëndrim krijues.

Për piktorin koloriti është një problem tepër i rëndësishëm që, po të mos arrihet, i dobëson idenë. Ndodh shpesh që piktorët më të dhëna të ndryshme koloristike, kur shkojnë në vepra industriale, i bëjnë të njëllota peizazhet, bile ndodh që i njëjti piktor bën njësoj, me të njëjtën gamë koloristike, edhe Metalurgjinë, edhe Komanin edhe minierën, edhe portin.

Dihet që e bukura qëndron në forcën e të shprehurit, ndaj edhe peizazhet që kanë një përmbajtje të thellë socialiste, janë vepra të plota. Piktori i vërtetë përpiqet të njohë gjeografinë dhe historinë e atij vendi ku vendos të punojë, të njohë njerëzit, botën e tyre shpirtërore. Ai nuk duhet të bëhet turist, e të mbledhë motive të sipërfaqshme, etyde të bazuara në kujtesë. Kujtesa është vërtet një element i rëndësishëm i pasqyrimin, por kurrë nuk është gjithçka.

Në ambientet tona socialkulturore po futen gjithnjë e më shumë vepra arti e, në mënyrë të veçantë, peizazhet. Është e udhës që këto punime piktorët t'i bëjnë me po atë përgjegjësi, siç i përgatisin për në ekspozita kombëtare apo vetjake, që të kenë vlera të vërteta artistike dhe edukuese.

Piktori peizazhist, duke ndjekur hap pas hapi shndërrimet që ndodhin në jetën e popullit tonë, do të jetë në gjendje jo vetëm të pasqyrojë realitetin, por edhe të rrisë frymën militante. Vetëm një punë e tillë do të ngrejë cilësinë e veprave tona në këtë gjini, do t'u kundërvihen peizazheve mediokre dhe mesatare, që zënë vend ndonjëherë në ambientet tona dhe që i shohim ende nëpër ekspozita.

TË NGREMË TËRË PUNËN TONË KRIJUESE NË NJË SHKALLË MË TË LARTË

Edhe në pikturë, si rezultat i preokupimit më të madh për trajtimin e problemeve të rëndësishme aktuale, duke zberthyer mirë dhe bukur emocionalisht ato gjetje artistike që u përgjigjen ritmeve të zhvillimit të jetës, dëshirave dhe aspiratave të masës, janë krijuar vepra në gjinitë e kompozimit, portretit dhe peizazhit, që u kushtohen transformimeve në jetën tonë socialiste.

Por me gjithë arritjet, kur detyrat edhe të artistëve të artit figurativ janë rritur si rezultat i kërkesave dhe nivelit kulturor të masave tona punonjëse, kur është shtuar përgjegjësia jonë për edukimin ideo-estetik të tyre me idealet e larta komuniste, frymën militante dhe shpirtin krijues, me mendimin më të përparuar bashkëkohor, rrjedhimisht edhe puna e jonë duhet të ngrihet në një shkallë më të lartë. Lufta ndaj shfaqjeve të skematizmit dhe dukurive të tij duhet të bëhet përmes një pune të vazhdueshme dhe sistematike, thellimit më tej në mësimet e Partisë dhe veprën e pavdekshme të shokut Enver, njohjen e jetës dhe përkryerjen e mjeshtërisë artistike, rritjen e nivelit kulturor, kuptuar kjo si kulturë libri, jete dhe të fshehtësive të zanatit.

Disa punime përsërisin me mjete më të varfra artistike skena të njohura më parë, tablo që ripërsërisin rrugë të shkelura dhe të konsumuara. Një grup tjetër veprash riprodhojnë në mënyrë të përciptë skena të rastësishme, episodike dhe fragmentare, përsëritje të rëndomta fotografish apo qëndrimesh fotografike. Hasen të tjera vepra, që tregojnë në mënyrë letrareske dhe përshkruese plot detaje të tepërta, episode, duke

harruar kështu karakterin lakonik dhe të kursyer që kanë natyrën e tyre artet figurative, Kështu, puna kthehet në një tabelë mësimore, p.sh., shpjegon se si korret gruri, por nuk zbulon gëzimin e jetës, gëzimin e bukës së re, të begatisë. Skematike tingëllojnë edhe rastet e thjeshtëzimit të problemeve dhe mungesa e thellimit në modelimin e detajit të domosdoshëm, mbajtja e tepruar pas sipërfaqeve të sheshta dekorative; ashtu edhe kur vepra mbushet me gjithfarë detajesh që e kthejnë tablonë në «magazinë» plot çështje... Përsëritje e të njëjtave mjete shprehëse në mënyrë standarte, nuk ka të bëjë me individualitetin, origjinalitetin, shpirtin krijues, përkundrazi, me rutinë, uniformitet, mungesë orgjinaliteti, manierizëm që skematizon idenë e veprës. Skematizëm kemi edhe në ato raste të keqkuptimit të dinamizmit përmes lëvizjesh të pagjetura e antiestetike, teatrale, gjeste që banalizojnë përmbajtjen. Por skematizëm kemi edhe në rastet kur komponentet përbërëse të arsenalit të pikturës nuk gjejnë raport të drejtë, mes tyre, kur ngjyra nuk lidhet me vizatimin apo ndërtimi vizatimor nuk ngjeshet me koloritin për të krijuar atë gjendje të përcaktuar emocionale. Pompoziteti dhe llamburitjet artificiale koloristike, dimensionomania, rritja jashtë logjikës së përmasave, sikundër dhe minimizimi i tyre, e zbehin dhe nuk e ndihmojnë thellimin e problemeve që preokupojnë artistin.

Arti ynë i realizmit socialist e ka në natyrën e vet karakterin novator dhe origjinal, që buron nga përmbajtja dhe zbulimi filozofik dhe artistik i asaj substance nga fillon realizimi i veprës. Mirëpo, ashtu sikundër ngathtësia, monotonia, kollajllëku, uniformiteti, manierizmi, sjellin skematizëm dhe mediokritet, po ashtu edhe përpjekja e ndonjërit për t'i shpëtuar këtij skematizmi duke keqkuptuar guximin krijues dhe çlirimin nga skematizmi me shfaqje diletanteske, spontane e naive, me përpunim të formës si qëllim në vetvete, nëpërmjet përdorimit të groteskut dhe të lëvizjeve pa kuptim të figurave dhe gjymtyrëve, me një konfuzion dhe çorganizim kompozicional, kuptim të ngjyrave dhe koloritit thjesht si elemente të shkëputura, si dhe teprimet simbolike, gjithashtu, janë të papranueshme për artin tonë të vërtetë socialist.

Ky lloj skematizmi krijon jo vetëm një psikologji të ambientimit me mediokritetin dhe mesataren të vetë krijuesit, duke i marrë atij fantazinë dhe preokupimin

krijues, tendosjen shpirtërore dhe synimin logjikë për të sjellë diçka të re dhe të bukur, por kjo influencon dhe në ambientimin me këto kërkesa të komisioneve dhe porositësve të institucioneve kulturore artistike, të cilët gjithashtu kanë formuar shtampa dhe influencojnë negativisht, kur imponohen me «parafabrikatet» e tyre.

Prej shkaqeve dhe pasojave të këtyre shfaqjeve, sado të pakta, duhet të nxjerrim mësim dhe të punojmë për të vënë në jetë porositë që ka dhënë vazhdimisht Partia për ngritjen e nivelit artistik, të këshillave që dha shoku Ramiz, kur vizitoi në hidrocentralin «Enver Hoxha» të Komunitë ekspozitën e piktorit Ali Miruku, që të mësojnë nga cilësia e punimeve në këtë hidrocentral.

Viti i 45-vjetorit të themelimit të Partisë është një vit plot me aktivitete të rëndësishme edhe në lëmin e arteve figurative. Prandaj, të mobilizohemi dhe të rritim kërkesat për të realizuar me sukses veprat e rëndësishme monumentale dhe, veçanërisht, projektidetë për monumentet e shokut Enver, veprat e artit që do të fillojnë për Muzeun «Enver Hoxha» dhe disa vepra të tjera të pikturës dhe skulpturës monumentale, dekorative dhe të kavaletit; veprat për Ekspozitën Kombëtare të arteve figurative dhe atë të arteve të aplikuar e të kulturës popullore.

«Parti-Enver»

Frymëzimet e Partisë dhe krijimi i veprave letrare- artistike

STERJO SPASSE

EPOKË QË MË NDRIÇOI UDHEN E KRIJIMTARISË

Jubileu i 45-vjetorit të themelimit të Partisë sonë lajdimadhe është një jubile festash ngadhnyese në çdo fushë për mbarë popullin tonë. I tillë është edhe për letërsinë e për artet tona, të cilat jo vetëm që kanë arritur kulme ideo-artistike në çdo gjini, por me krijimet me të mira japin ndihmesën e çmuar edhe në pastrimin e letërsisë e të artit përparimtar të përbotshëm dhe pohojnë vitalitetin e metodës së realizmit socialist. Prandaj ky jubile na ndjell me të mirën e me të mbarën që edhe në shkrimtarët e artistët me të mosuar të shohim konkretisht procesin e zhvillimit të krijim-

Partisë sonë që nga ndikimet e rrymës romantiko-sentimentale në metodën e realizmit kritik dhe në përqafimin me bindje të plotë të metodës së realizmit socialist, kurdoherë të udhëhequr nga mësimet e mëdha e largpamëse dhe nga dashuria e thellë e Partisë sonë.

Po marr veten time: Krijimi im i parë mban datën e vitit 1929, një shkrim në revistën «Normalisti». Kam qenë vetëm 15 vjeç dhe nuk mund të flas për interesa të parë të mirëfilltë e të qarta, jo vetëm pse isha shumë i ri, por edhe pse kisha pak njohuri për jetën kulturore të vendit e të përbotshme. Interesat e parë rridhnin nga pasioni për letërsinë dhe nxiteshin nga leximi i disahershëm i shkrimtarëve të Rilindjes sonë, nga dashuria për folklorin, që ishte shumë i zhvilluar brigjeve të Prespës, ku kam lindur, nga nxitja e mësuësve të shkollës plotore të Korçës e sidomos të shkollës Normale të Elbasanit me prof. Aleksandër Xhuvanin në krye e me botimin e revistës «Normalisti» nga vetë nxënësit. Mësimi i ndonjë gjuhe të huaj më hapi dritare të reja për t'u njohur më mirë me thesaret kulturore të popujve të tjerë. Interesohesha edhe për botën e tejoqeanëve me anën e njerëzve tanë, që shkonin për të kërkuar krodhën e bukës e që ktheheshin të firosur edhe nga xhepi, edhe nga shëndeti. Si në rrethin e Korçës, ashtu edhe në Elbasan si nxënës e më vonë si mësues në rrethin e Gjirokastrës e të Korçës spikaste sundimi feudo-borgjez i kohës, por edhe revolta kundër këtij regjimi dhe jo vetëm në Korçë, por edhe në fshatra ku vepronte Grupi Komunist. Sidomos veçlindja ime ishte shtypur në mënyrë më çnjerëzore nga bejlerët, nga fajdexhinjtë e nga qeveritarët. Por edhe rezistenca e fshatarëve kundër tyre ka qenë e fortë, veçanërisht ajo e fshatarëve të Goricës. Këto të gjitha më krijuan bindjen se atdheu ynë ishte shumë i prapambetur e shumë i varfër e i shtypur dhe se në krye të punëve ishin krahajdutë me çizme, siç qendroseshin më dhimbje fshatarët. Pata fatin në Korçë, më 1932, me atakoja disa herë militantin komunist Ali Kelmendi, që cilë më pat këshilluar shpesh: «Shkruaj vetëm të vërtetën, hidh në kartë vetëm të vërtetën». Nga këto të gjitha u binda se edhe unë mund të kontribuoj jamë punën time për përmirësimin e jetesës së masës së bashkëfshatarëve e të bashkëqytetarëve tanë. Kuri isha nxënës në shkollën Normale jam marrë me publistikë duke shkruar për zhvillimin e për problemet ar-

simorë të rinisë e kundër zakoneve prapanike etj., madje edhe tregime më shumë nga jeta e fshatit. Më 1935 botova romanin tim të parë «PSE?!...» duke bërë përpjekjen e parë për t'u shfryrë në një gjini të gjerë ndaj kësaj gjendje dramatike të kohës. Përpiqesha të pasqyroja «të vërtetën e kohës» dhe këtë të vërtetë e shihja te kaosi i rinisë intelektuale shqiptare të papërspektivë e të revoltuar në mënyrë konfuze kundër rendit feudo-borgjezë dhe kundër zakoneve dhe mentaliteteve prapanike të fshatit e të qytetit, por nuk arrija të gjeja rrugëdaljen ideoartistike, sepse vetvrasja e protagonistit nuk shpinte në shërimin e plagëve të kohës. Megjithatë protagonistin Gjon Zaveri, edhe pse i narkotizuar në mënyrë të pashërueshme, në testamentin e vet me bindje të plotë dënon rrugën «e vrasësve», siç bëqan filozofët idealistë dhe u rekomandon rinisë, që të mos i ndjekin.

Më vonë veç mjaft tregimeve, shkrova edhe romanin «Afërdita» që është për mua si një urë kalimi nga botëkuptimi pesimist revoltues i romanit «PSE?!», në botëkuptimin e realizmit kritik.

Por ndryshimi i botëkuptimit tim u thellua vetëm pas Çlirimit. Përmbysja rrënjësore ekonomike, politike, shoqërore, psikologjike nga ardhja në fuqi e pushtetit popullor me Partinë në krye, ishte vendimtare për të ndikuar në përmbysjen time psikologjike, në përmbysjen e botëkuptimit tim, që përkundej atëhere mes ideve iluministe e metodës së realizmit kritik. Ana ime pozitive ishte se unë gjithnjë isha i shqetësuar në kërkim të së vërtetës. Ky shqetësim më ndihmoi shumë kur «e vërteta» u bë zotëruese e reale në atdheun tim, kur jetova e kur pashë me sytë e mi se si u bënë realitet edhe ato që nuk kishte guxuar t'i ëndërronte as fantazia më e ndezur e poetëve tanë të shquar. Pra, fillova të zbuloja edhe shkaqet e revoltës e të varfërisë. Pesimizmi revoltues e nihilizmi që më kishin pushtuar në kohën më të bukur të rinisë nga sundimi i rendit feudo-borgjez, sakaq më u fashitën me ardhjen e popullit në fuqi, sepse Partia me mësimet e marksizëm-leninizmit hapi perspektiva të shkëlqyera për të ardhmen e mbarë popullit e më veçanti të fshatarësisë sonë të shumëvuajtur. Kështu që gjeta edhe rrugën e vërtetë, që duhet të ndiqnin personazhet tanë më të mirë. Prandaj, kalimi nga metoda e realizmit kritik në metodën e realizmit socialist nuk e kisha të vështirë.

Madje fill pas Çlirimit, vazhdova romanin «Harbutët». Ndreca linjën, jo reale e anakronike, të Selman Dordushës, i dalë malëvë për hakmarrje personale, që këshillonte fshatarët për rezistencë kundër rendit feudo-bor-gjez, e zëvendësova me komunistin Ali Kelmendi e me pjesëtarë të Grupit të Korçës, që nxitën e udhëzuan fshatarët me Gjikhë Shpatin në krye për të rezistuar kundër feudalëve e përfaqësuesve të rendit feudo-bor-gjez të kohës. Romanin e dërgova më 1947 për konsultim në Lidhjen e Shkrimtarëve. Më 1949, pas Kongresit I të Partisë Komuniste Shqiptare, botova disa kapituj në revistën «Literatura jonë», po me titullin e parë «Harbutët». Vetëm më 1952 e botova sërish më vete, kësaj here me titullin «Ata nuk ishin vetëm». Njëkohësisht përjetoja me emocion e me vetëdije të plotë edhe reformat e reformave të mëdha ekonomike, shoqërore, psikologjike të viteve të para të Çlirimit, siç ishte Reforma Agrare, shtetëzimi i pasurive të mëdha, Reforma Arsimore etj. etj., përmbysje të thella këto edhe psikologjike të njeriut tonë. Pikërisht në këtë kohë më lindi ideja se si të pasqyroja në një roman botën e fshatit tonë në ato dy vitet, e para të Çlirimit, para dhe gjatë Reformës Agrare, e cila në vetvete ka qenë ëndërra shekullore e fshatarëve tanë, ëndërr që e kishin larë me gjak e djersë shekuj me radhë, por që nuk e kishin realizuar kurrë. Unë në këtë kohë punoja në Ministrinë e Arsimit në sektorin e përgatitjes së teksteve e të programeve të reja për realizimin e Reformës Arsimore. Për punë të kësaj natyre shkoja shpesh nëpër krahina të ndryshme dhe vetvetiu jetoja edhe unë situatën e Reformës Arsimore në fshat. Njëkohësisht, përpjeshta të lidheshja edhe me fshatarë të njohur që para Çlirimit, atëherë, kur unë si mësues i thjeshtë, me shokë të tjerë, shkoja krahinë më krahinë për të mbledhur folklor, por edhe i nxitur nga mendimi pedagogjik «Që ta duash Atdheun, duhet ta njohësh atë!». Atë takohesha edhe me anëtarët e ekipeve propagandistike njihesha me shtypin e përditshëm të kryeqytetit, por edhe me shtypin krahinor, gjeja edhe mënyra të ndryshme për të njohur sa më mirë e sa më gjerë zhvillimin e procesit të Reformës Agrare. Nga lufta fitimtare fshatarësia jonë kishte dalë ekonomikisht shumë e demtuar: shtëpitë gërmadha, magjet bosh. Nëpër malësitë e ndryshme kishte edhe agallarë e afendkocë, që kishin dalë «faqebardhë» nga Lufta Nacio-

nalçirimitare dhe përdridhnin mustaqet me krenari e me hambaret e xhepat plot. Madje shumë prej këtyre bejlerëve, agallarëve e afendkocjve dërgonin fshatrave sejmënët e tyre për të mbledhur «hakun» e prapambetur, që nuk ua kishin paguar çifçinjtë e borxhlinjtë nga shkaku i «turbullimeve», si e quanin ata luftën partizane. Ndonjë fshatar edhe u gënje, por shumica e fshatarëve ua treguan bërrylin. Të tillë tipa negativë u përpoqa t'i pasqyroja me anën e personazheve të tillë, si Llaçi Driza, Vërtoku, Hysen Tërfili etj. Ndërsa fshatarët e varfër kishin në majë të gjuhës pyetjen: «A do të kemi bukë, tokë, shtëpi?». Por karakteristikë e përgjithshme si në Veri, ashtu dhe në Jug, ishte besimi i fshatarësisë të Partia e të Pushteti i ri për një të ardhme të shkëlqyer: Kur u shpall Reforma Agrare, kur u krijuan komitetet e fshatarëve të varfër, kur filluan me litar në dorë të matnin e të ndanin tokën, kur i dogjën fshatarët «fshatçë» në zjarr senetet e borxhëve, përsëri më rastisi të ndodhesha në disa fshatra të malësisë së Korçës. Por as fantazia e poetit më të fuqishëm s'kishte si i përfytyronte e se si t'i përshkruante ato lot gëzimi, ato valle, ato brohorima të furishme, ato ringjallje shpirtërore të fshatarëve tanë. Në roman këto momente jam përpjekur t'i pasqyroj përmes personazheve të xha Nelos, Tirkës, Shemos etj. Megjithatë, duhet pohuar se pati fshatarë të varfër, që kishin frikë të merrnin pendët e qeve ose të punonin tokën e falur nga Partia me Reformën Agrare, vetëm e vetëm pse ishin prona të ish beut, të ish-agait e të ish-fajdexhiut. Si tip të tillë jam përpjekur të jepja në roman fshatarin e varfër Cen Metën. Ose kishte plot raste që djem të kamësve të çdo marke, moshonin klasën e tyre e bashkoheshin me partizanët, siç ishte rasti i të birit të kulakut të rrezikshëm Llaçi Driza, Raqi, që u hodh partizan, kundër vullnetit të të atit. Ose viktimat tragjike të zakoneve prapanike e të injorancës, siç ishin Melka e Merushja etj. etj.

Vazhdonte njëkohësisht edhe Reforma e Arsimit, një reformë jo aq e bujshme për fshatarësinë në krahasin me atë Agraren. Por kudo ku vajta, ose nga ato që dëgjoja, m'u duk e domosdoshme prania e mësueses në fshat si femër e kulturuar. Në atë kohë Partia këshillonte që kuadro të ngritur, që ishin të paktë atëherë, të shkonin nëpër krahinat më të prapambetura e më konservatore të vendit. Mua përsëri më shkoi mendja

tek Afërdita, të mësuësja në romanit tim të para Çlirimit po me këtë emër. Pse të mos e merrja këtë personazhi të ktheja përsëri si mësuese në Grykas të Malësisë së Korçës? Kisha parasysh malësitë e Gorës, të Oparit, të Mokresë e të Prespës, ku kam qenë para Çlirimit.

Ka shumë shembuj, që mjaft mësuese tona fillimi i Lëvizjes i gjeti nëpër fshatra malorë. Me kushtrimin e Partisë, ato lidhën me Lëvizjen dhe dolën partizane dhe, pas Çlirimit, disa u bënë edhe kuadro drejtues në sektorë të ndryshëm. Por ndonjë prej tyre shkoi vullnetarisht nëpër krahinat më të prapambetura, sipas thirrjes së Partisë. Këto luftëtarë desha t'i personifikoja në personazhin e mësuese Afërditës: ajo ish-mësuese, tani anëtare partie e formuar dhe e kalitur gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, kthehet vullnetarisht përsëri në detyrën e mëparshme si mësuese e thjeshtë. Por kësaj here ajo ishte e bindur dhe e vetëdijshme, se jetën e re që po fillonte në fshat nuk do ta krijonte ajo vetë dhe vetëm me anën e shkollës, siç mendonte para Çlirimit.

Kjo jetë e re do të krijohej edhe në fshat, sepse ishte bërë Lufta Nacionalçlirimtare, sepse ishte përmbysur sundimi fashist, nazist e i tradhtarëve, sepse po përçatitej tabuti për të varrosur një herë e mirë rendin feudo-borgjez, sepse pushteti politik ishte në duart e popullit, sepse në krye të kësaj lufte për jetën e re, siç në atë të Luftës Nacionalçlirimtare, ishte Partia. Afërdita vetë tani shkoi në krye të detyrës si mësuese, me vetëdije të plotë, së misioni i saj nuk fillonte e nuk mbaronte mbrenda katër mureve të shkollës, por edhe jashtë saj, në gjirin e shoqërisë e të familjes, për të luftuar, analfabetizmin masiv, zakonet prapanike, mjetet mikroborgjeze në ndërgjegjen e fshatarëve. Edhe këtë mision do ta kryente jo vetëm si para Çlirimit, por me përkrahjen aktive të Pushtetit Popullor, të Frontit Demokratik e të organizatave të tjera nën udhëheqjen e Partisë.

Në fillim mendoja që Afërdita të ishte personazhi kryesor në romanin Mirëpo, në punë e sipër, e duke dashur që të krijoja një tablo të gjerë të dukurive pozitive e negative të kohës, para e gjatë Reformës Agrare, vetë Afërdita më doli jo si personazh kryesor, por si një nga personazhet kryesorë të romanit, se të tilla rrethanë ishin krijuar. Edhe personazhet e tjerë

kryesorë të romanit janë pjellë e asaj kohe dhe të atyre rrethanave. Bëmat dhe karakteristikat e tyre fizike e morale janë të vërteta dhe, në shumë raste, mua më duhej të ndryshoja vetëm emrat, ndërsa lexuesit fshatarë, duke lexuar romanin, ua vinin gishtin në ballë, se filan fshatar ishte xha Neloja, xha Shemoja, Llaqi Driza, Piroja, Hysen Tërfili, Melka, Merushja etj. etj.

Kështu këtë roman me titullin «Për jetën e re» e botova në revistën «Nëntori» më 1954. Më 1956 doli libër më vete, por me titullin e ri «Afërdita përsëri në fshat», i tërhequr më tepër nga një lidhje shpirtërore me Afërditën e romanit të paraçlirimit, po me këtë titull. Mirëpo, edhe tani e shoh se titulli i parë «Për jetën e re» ishte më i përshtatshëm për përmbajtjen e romanit.

Më 1960 u botuan fragmentet e para të romanit «Buzë liqenit» me titullin «I urituri» në gazetën «Zëri i popullit». Më 1961 romani u botua i plotë në revistën «Nëntori» dhe më 1965 u botua libër më vete. Në këtë roman jam përpjekur të pasqyroj fazën e dytë të kolektivizimit të bujqësisë nëpër fshatra kodrinore e pjesërisht malore (vitet 1956-1960). Kolektivizimi i bujqësisë ishte një revolucion i vërtetë i madhërishtëm popullor, shoqëror, politik, ideologjik dhe ekonomik. Ky revolucion, i filluar më 1947 me krijimin e kooperativës së parë bujqësore të Krutjes, po bëhej në luftë, jo vetëm me armiqtë e njohur të jashtëm, si ishin imperialistët dhe revizionistët, jo vetëm me armiqtë e brendshëm që ishin feudoborgjezët, hapur ose kamufluar, por bëhej edhe me luftë me botëkuptimin mikroborgjez të fshatarësisë sonë të varfër e që me Reformën Agrare Partia e Pushteti Popullor e bëri pronare me tokë e me mjete prodhimi. Mjaft prej këtyre fshatarëve dikur të varfër, të embëlsuar e të mëkëmbur nga prona private, kolektivizimin e pritën jo vetëm me dyshim, por edhe si një reformë që i shpinte në shkatërrim, natyrisht të yshtur fshehurazi edhe nga armiqtë e klasës, të cilët jetën shteg.

Por, edhe pse të luhatur, ndoqën vullnetarisht rrugën që u tregonte Partia. Kishte edhe asish, që u bënë pengesë e rrezikshme për kolektivizimin. Sepse, që të kalohej nga prona private në pronën kolektive, nuk ishte një gjë e thjeshtë. Kolektivizimi vazhdoi të sjellë përmbysje të mëdha psikologjike, krijoi konflikte

shoqërore, familjare e personale. Këto konflikte jam përpjekur t'i pasqyroj në këtë roman, përveç të tjerave, edhe me anën e familjes së Spiro Gurëmadhit. Kam dashur të tregoj se prona private, në çdo sistem shoqëror qoftë, edhe në atë socialist, po ta lësh të lirë, është monstër babëzie. Me kolektivizimin e bujqësisë, pra, u godit lindja e kapitalizmit në fshat. Fundi tragjik i Spiro Gurëmadhit në roman nuk është gjë tjetër, simbolikisht, veçse fundi i elementit kapitalist në sistemin tonë socialist. Por, nga këta të babëzitur për pronë private, vuajnë edhe fëmijët e tyre, siç është rasti i Marinës, bijës së Gurëmadhit, ose të birit Nuni.

Prandaj edhe sot, pas 26 vjetëve të botimit të këtij romani, unë jam i bindur se personazhi Spiro Gurëmadhi artistikisht është i mbështetur në terrenin historik të kohës, ku është vendosur me motivimin psikologjik e jo ndryshe, si pat menduar me mëdyshje atëherë një nga kritikët tanë.

Në këtë revolucion të madh shoqëror e psikologjik, u ringjallën dhe hoqën maskën edhe reaksionarët e kamufluar, ambiciozët e babëzitur për karrierë e për interesin personal, si Jani Qimekuqi, dolën nga vrimat edhe kulakët e goditur për vdekje ekonomikisht e politikisht nga reformat, si Pili Dinakaj, e u hodhën në luftë me atë cinizmin e egërsinë hakmarrëse shekullore, duke u zvarritur si gjarpërinj të plagosur, por me shpresë se do të kthehej koha e tyre. U përpoqa të nxjerr në pah edhe llafazanët e dembelët e fshatit, si Miti Llafazani e Ligor Plloçakun, që zvarrëshin si krimba nëpër këmbët e forcave përparimtare. Dhe këto forca përparimtare janë fshatarë të varfër, të ringjallur nga Partia, si xha Tirka, Sofia, xha Kacorraj, xha Beilkoja e plot të tjerë, që udhëhiqen në këtë luftë për jetë e për vdekje për fitoren e kolektivizimit nga anëtarët e Partisë të vendosur ë që dinë e kuptojnë perspektivën e shkëlqyer të fshatit, si Gjergji Kacorraj, Llazi Gjika etj. etj.

Në këtë roman jam përpjekur të ve në dukje, me personazhe e me episode të ndryshme se Partia ka bërë një luftë të madhe jo vetëm për të shkundur pezhishkat në mendjen dhe në ndërgjegjen e fshatarëve, por edhe për të shtypur e për të shfarosur akrepat helmatisë të pronës private, që kishin ngulur kthetrat e tyre në shekuj në ndërgjegjen e njeriut tonë, sidomos të fshatarësisë.

Sa më me realizëm të pasqyrohet kolektivizimi i bujqësisë në letërsinë e në artet tona, aq më madhështore dalin përpjekjet vigane, të matura, këmbëngulëse dhe largpamëse të Partisë, aq më mirë kuptohet edhe rreziku i ekzistencës së pronës private.

Në revistën «Nëntori», me titullin «Ne jemi shumë» botova variantin e shkurtuar të romanit «Zjarre», të cilin si libër më vete e botova më 1972. Në këtë roman jam përpjekur të pasqyroja disa kontradikta e konflikte të thella që lindën pas Letrës së Hapur, pas Kongresit V të PPSH e pas ligjëratës së 6 shkurtit 1967 të mësuësit tonë të madh shokut Enver Hoxha për revolucionarizimin e mëtejshëm të jetës sonë.

Ishte epoka e fazës së tretë të kolektivizimit të plotë të bujqësisë edhe në malësitë më të thella, por edhe epoka e revolucionarizimit të mëtejshëm të ndërgjegjes së njeriut tonë. Ngjarjet zhvillohen në malësinë e thellë të Shqipërisë së Veriut, në Marikaj, por unë përiqem të pasqyroj edhe situatat e kohës, pöthuajse në mbarë Shqipërinë, sidomos në kryeqytet. Jëtimi i Luftës Nacionalçlirimtare, Kujtim Morava, që e rriti Partia në prehërin e saj, si një nënë e vërtetë, është nga intelektualët e parë që iu përgjigj thirrjes së saj: lë postin që ka në kryeqytet dhe vullnetarisht vete si veteriner i thjeshtë në Malësinë e thellë për të ndihmuar në krijimin e kooperativës malore edhe për t'u revolucionarizuar edhe ai vetë në gjirin e malësorëve. Përmes këtij personazhi, përiqem të ve në pah vështirësitë që ndeshen në krijimin e kooperativës malore, ku e reja kafydet me të vjetrën shekullore në një luftë gjigande, në të gjithë sferat e jetës, në të gjitha raportet me karakter ekonomik e politiko-ideologjik dhe psikologjiko-etik, si një revolucion me përpjestime të gjera. Përiqem të mos e idealizoj jetën, por ta pasqyroj ashtu siç është, përmes luftës kundër zakoneve, traditave prapanike, dokeve, paragjykimeve fetare, të pronës së vogël private e të koncepteve të ndryshme patriarkale, të ushqyera shekuj me radhë edhe nga kanuni, edhe nga klerikët. Përiqem të ve në pah kontradiktat e thella antagoniste e joantagoniste që ngrenë krye jo vetëm në plan shoqëror e në plan kolektiv, por edhe në gjirin e familjes, edhe më vetveten si individë. Sepse personazhet, si individë e si masë, luftojnë jo vetëm me armiqtë e njohur, si me bajraktarët e kapedanët e klerikët, por edhe me veten e tyre, për t'u pastruar

nga paragjykimet fetare, e nga konceptet e besimeve të kota, e të zakoneve prapanike, që i kanë sunduar shpirtërisht me shekuj. Në krye të kësaj lufte janë komunistët vendës, si bija e kësaj malësie Zoga, të cilën revolucioni popullor e kishte shkëputur nga kthetrat e kanuneve dhe e kishte ngritur kaq lart, si sekretare e organizatës së Partisë të kooperativës e që vazhdon të me aqë aftësi, guxim e largpamësi të luftonte konceptet shekullore prapanike, për t'u çliruar masa e malësorëve nga këto e për të krijuar jetën tonë të re socialiste edhe majë maleve. Në këtë luftë ajo ka përkrah edhe kandidatit e shkencave të ardhur nga kryeqyteti, veterinerin Kujtim Morava. Ka përkrah edhe malësorë të rinj, si edhe malësorë më të vjetër, disa të luhatur, por që e kuptojnë të vërtetën. Këta e shumë personazhe të tjerë luftojnë me vetveten po se po, por edhe me armiq të tillë të betuar, si kleriku Patër Gjoni, një demon me kuptimin e plotë të fjalës, i përkrahur edhe nga elementët më të prapambetur të malësisë, si malësori Lec Kabashi, ose nga malësori Ndue Gjon Prela, njeri që e ka humbur personalitetin dhe dinjitetin njerëzor etj. Qëllimi im kryesor në këtë roman ishte që të tregoja synimin e lartë të Partisë për ta zhveshur njeriun nga lakmia e babëzitur shekullore e pronës private, për t'u dashuruar me pronën kolektive; njëkohësisht, për t'u zhveshur e për t'u pastruar ky njeri i ri edhe nga konceptet prapanike, e nga botëkuptimi fetar, për t'u bërë qytetar vërtet i lirë i epokës sonë socialiste.

Krijimi i një afresku të gjerë, njëfarë tabloje të përgjithshme të realitetit shqiptar të epokës së Rilindjes sonë Kombëtare, ka qenë një dëshirë e apasionuar, një ëndërr e ëndërrave të mia krijuese. Kjo ide më lindi që në fillim të viteve 50, kur Partia, mes të tjerave, vuri në plan të parë edhe njohjen e traditave të shëndosha, sidomos të Rilindjes. Ato vite isha ngarkuar nga Instituti i Shkencave të hartoja një monografi për shtypin e Rilindjes. Duke lexuar atë shtyp e duke marrë pjesë aktive në manifestimet e Rilindjes, e ndjeva veten se çija pak për atë epokë të lavdishme të historisë sonë. Prandaj vendosa të merresha me të në mënyrë sistematike. Hulumtova nëpër arkivat shtetërore e private, nëpër muze të u përpoqa të familjarizohesha më mirë me etnografinë, me folklorin, me kujtimet e shkruara e të pasakruara të veteranëve të asaj epoke, me kanu-

nin e me zakonet e traditat, shëtita nëpër vendet historike, nëpër Shqipëri e në Kosovë. U detyrova të njihja mirë etnografinë, folklorin, zakonet e historinë e popujve të Ballkanit dhe të ish-perandorisë otomane. Lexova edhe ndonjë vepër letrare të atyre shkrimtarëve ballkanas, që trajtonin në veçanti rilindjen e tyre, si të Kazanzaqisit, të Ivan Vazovit, të Dhimitër Talevit etj. Njëzet vjet më radhe u përpoqa të thellohesha në botën etiko-morale të popullit tonë e të fqinjëve. Natyrisht hulumtova edhe në veprimtarinë e diplomacisë evropiane të kohës.

Material mbledha boll. Por pata në fillim të vështirë të përcaktoja mirë këndvështrimin nga duhej parë zhvillimi historik i dukurive, si duhej mbarështruar materiali bruto.

Shoku Enver Hoxha, në mënyrë shkencore e vlerësonte këtë periudhë si një epokë revolucionare, demokratike me shumë rëndësi në historinë e letërsisë e popullit tonë, si një epokë të ndritur të udhëhequr nga idetë iluministe, nga njerëzit tanë të shquar të asaj periudhe, që me të drejtë është quajtur Rilindja e kombit, dalja nga errësira mesjetare-feudale, imperialiste, në dritë, në kryengritje, në luftë për liri, pavarësi, demokraci, për dritë e arsim».

Këto mësimet të udhëheqësit tonë të dashur e të paharruar, më dhanë dorë të përcaktoja tabanin e vërtetë historik, se ku duhej të mbështetja romanet e mia të ciklit «Rilindësit». Dhe tabani historik ishte se luftën e Rilindjes e kanë bërë masat e gjera fshatare e qytetare dhe jo feudalëve borgjezia e pasur; se populli shqiptar këtë luftë e ka bërë në shumë fronte: kundër obskurantizmit, padijes, varfërisë, sundimit shekullor otoman, kundër laknive imperialiste e klikave shoviniste të fqinjëve, kundër armiqve të brendshëm, si feudalët dhe pasanikët turkoshakë, grekomanë, silavomanë, që në thelb të luftës çlirimtare të rilindësve ishte patriotizmi pa asnjë dozë shovinizmi edhe fryma internacionaliste; që lufta klasore dhe konfliktet antagonistë gjatë Rilindjes kanë qenë shumë të thella e shumë të mprehta, që kjo luftë ishte në emër të çlirimit të atdheut, të letërsisë, tokësore-administrative e të bashkimit kombëtar me karakter mbifetar e mbikrahinor, me devizën e famshme: «Feja e shqiptarit është shqiptaria»; që kultura kombëtare, që krijoi Rilindja, letërsia dhe arsimit, kanë pasur karakter

krejtësisht laik. Këto dy karakteristika, karakteri mbi-fetar dhe karakteri laik në arsimit e në kulturës, kanë qenë dy veçori unike të luftës çlirimtare shqiptarë. Mbi këtë taban historiko-kombëtar e mbi këto motive u përpoqa të përqendroheshë, në hartimin e romaneve, të pikat kulminante të kësaj epoke, si në zgjimin e ndërgjegjes kombëtare me anën e abetares shqipe (të shkollës shqipe, romani «Zgjimi»), si në veprimtarinë për bashkimin kombëtar dhe për organizimin e luftës me pendë e me pushkë (romani «Pish-tarë»); si në zhvillimin e Kryengritjes masive çlirimtare («Ja vdekje, ja liri»); si në betejat heroike të krye-ngritjes së përgjithshme në prag të Shpalljes së Pa-varsisë, (romani «Kryengritësit»). Pikat e tjera kul-minante të historisë së Rilindjes sonë do të trajtohen në romanet e tjera, që përpiqem të shkruaj. Këto pika kulminante do të krijojnë së bashku epokën e tërë të Rilindjes përmes gërshetimit të fakteve historike, të jetës intime, familjare, shoqërore, ekonomike e politike të popullit tonë, të zakoneve e të traditave të tij, të personazheve historikë e të krijuar nga shtresat e ndryshme shoqërore (sulltanë, kralë, mbretër, feudalë, kamës të mëdhej, malësorë e fshatarë, gëfçinj, pashallarë e gjeneralë, dhespotër, hoxhallarë etj. etj.), personazhe pozitive e negative, shqiptarë, ballkanës e evropianë. Qëllimi kryesor i këtij cikli është që, duke gërshetuar fjalën artistike me realitetin historik të kohës, të tregoj se pavarësia e Shqipërisë u fitua jo nga rastësia, jo nga kombinacionet diploma-tike, jo nga divergjencat e fuqive të Mëdha, siç janë përpjekur ta paraqesin këtë historianët borgjezë e ar-miqtë tanë, por është fryt i gjakut të derdhur nga po-pulli shqiptar për liri e pavarësi gjatë shekujve.

Në fund, dua të shtoj edhe këtë: Në një intervistë, që më pat marrë redaksia e revistës sonë dinjitoze për botën e jashtme «Les Lettres albanaises» (Nr. 1, 1983), midis pyetjeve të tjera më pat bërë edhe këtë: «Vepra juaj letrare prek një periudhë shumë të gjatë e, me gjithatë, ju shkruani e botoni vazhdimisht, me të njëj-tin intensitet. Çfarë e ka mbajtur gjallë këtë risi tuaj të krijimtarisë? Ç'këshilla mund t'u jepni shkrimtarëve të ri?» Dhe unë u dhashë këtë përgjigje: «Duhet se rëndi feudoborgjez, kur unë isha në lulë-zim fizik, në rinë, kur i dukej të riut se çdo gjë që

fluturon hahet, mua njëzetvjeçarim më bëri pesimist e nihilist sa që vura në krye të romanit tim të parë «Pse?!...» devizën a kredon: «Bota e hiçit prej Hiçit, për Hiçin — rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit!». Mirë-po revolucioni i madh popullor, mësimet e mëdha të Partisë e të mësuesit tonë të pavdekshëm e legjendar shokut Enver Hoxha, studimi i përhershëm i marksiz-hëm-leninizmit, sikur më dhanë të pija atë eliksirin e ëndërruar nga alkimistët, e u përtriva, e u bëra më i ri se vetë të rinjtë, edhe pse i kam kaluar të shtatëdhjetat. Heroika e pashembullt e Luftës Nacionalçlirim-tare dhe ajo e ndërtimit të socializmit, lulëzimi i vrull-shëm e i gjithanshëm i atdheut tonë, një lulëzim as i ëndërruar dot nga poetët tanë të mëdhenj, ajo stimë e madhe që gëzon republika dhe Partia jonë në arenën ndërkombëtare, ajo perspektiva e shkëlqyer shpirtërisht e mendërisht, m'u bënë burim i pashtershëm frymëzi-mesh, e më mbajnë gjallë rininë në krijimtari.»

Sa për pyetjen e fundit, dua të theksoj se recetat në krijimtari mua nuk më pëlqejnë. Secili shkrimtar, i moshuar e i ri, ka mënyrën e vet të të shkruarit e të perceptimit. Veçse shkrimtarëve të rinj mund t'u kuj-toj atë që e dinë me siguri edhe vetë, se në kraharor të tyre duhet t'u ndrijë pareshtur flakadani i urrejtjes për të shëmtuarën e për negativeve dhe sidomos flaka-dani i dashurisë. E bukur dhe pozitive për ne, në radhë të parë, është dashuria gjer në vetëmohim për mëmë-dheun tonë socialist, për Partinë tonë të lavdishme, për popullin tonë, që e ka në gjak e në shpirt heroikën shekullore të luftës për liri e pavarësi

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

«Mic Sokoli»

3/1986

5 - Nëntori III

e fsheshtë, gati-gati një mjeshtëri që na e ka mësuar
veta, duket sikur thotë poeti në çdo rast që i jepet për
ta bërë një gjë të tillë. Kësisoj poezia mbetet e kthje-
met, larg çdo morboziteti të mundshëm, sepse, siç thotë
Din Mehmeti «shtimi i varreve» është sinonimik me
«shtimin e këngëve».

Ky këndvështrim epik dhe realist i jetës, si lëndë
poetike, ka bërë që edhe në poezitë intime të Din
Mehmetit të ndihet i fuqishëm epiciteti. Kështu, edhe
në një poezi siç është «Zogëza e Dukagjinit», ai gjen
plagët si mjet krahasimi për bukurinë e vajzës.

«Për ty djali i fshatit tim
që ka quajtur plagët e veta lule»

Figura është sa brilante dhe e kaltër, aq epike. Me-
gjithatë, ç'krahasim do ta jepte më bukur bukurinë e
një vajze malësore?

Të bësh një përpjekje për të thënë diçka rreth poe-
zisë së Din Mehmetit është njëloj si të studiosh elipset
që bëjnë në ajër dallëndyshet e përmendura në krye.
Një punë e vështirë, por gjithherë e bukur dhe që të
mban të mbërthyer; një punë sa prej shkencëtari aq
edhe prej fëmije ëndërrimtar.

Figura është sa brilante dhe e kaltër,
aq epike. Me gjithatë, ç'krahasim do ta
jepete më bukur bukurinë e një vajze
malësore? Të bësh një përpjekje për të
thënë diçka rreth poezisë së Din Mehmetit
është njëloj si të studiosh elipset që bëjnë
në ajër dallëndyshet e përmendura në krye.
Një punë e vështirë, por gjithherë e bukur
dhe që të mban të mbërthyer; një punë sa
prej shkencëtari aq edhe prej fëmije
ëndërrimtar.

Figura është sa brilante dhe e kaltër,
aq epike. Me gjithatë, ç'krahasim do ta
jepete më bukur bukurinë e një vajze
malësore? Të bësh një përpjekje për të
thënë diçka rreth poezisë së Din Mehmetit
është njëloj si të studiosh elipset që bëjnë
në ajër dallëndyshet e përmendura në krye.
Një punë e vështirë, por gjithherë e bukur
dhe që të mban të mbërthyer; një punë sa
prej shkencëtari aq edhe prej fëmije
ëndërrimtar.

26

Nëntori

«Nora e Kelmendit»

3/1986

Dhe prisnin të vdiste, por një dallëndyshe e vogël,
që në muret e qelisë folenë kishte ndërtuar

me gjethe pemësh ia mjekonte plagët,
me këngët e veta ia ruante djalërinë,
me fluturimin e vet i kujtonte qiellin
e i ruante plagët, e i ruante bukurinë.

E kur ranë krismat, u dëgjuan përsëri
cicërimat e dallëndyshes që fluturoi larg
që çonte amanetin te shokët e tij,
që shokët në sulm t'i merrnin hak!

«Nusja zadrimore»

Lekë 4

NENTORI 3/1986

NENTORI

NENTORI

**E PERMUAJSHME LETRARE ARTISTIKE
SHOQERORE POLITIKE**

3/1986

3/1986

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is mostly obscured by the high contrast and noise of the scan.

«Trimja»

quajturit Aristofan gjerman, se deri në ç'pikë thumbat e tij më të mprehtë kanë qenë, tekefundit, ca shpime të parëndësishme gjilpëre, në krahasim me goditjet e satirave-rrufe që humori hyjnor di të hedhë kundër njeftëve të shkretë».

Poeti i madh Hajne, mendimtari, kritikku, shkrimtari, pamfletisti i madh u nda nga jeta në një mjerim të madh fizik. Dhe një fund i tillë është i natyrshëm në atë shoqëri kundër së cilës ai u hodh pa rezerva. Thumbi i satirës e i humorit të tij i shpoi keq kundërshtarët dhe ata nuk kursyen asgjë për ta goditur. Por mendjet më të mëdha të njerëzimit të asaj kohe e ngushëlluan me dashurinë e respektin e tyre. Në një letër që Engelsi i shkruan Komitetit Komunist të Brukselit në shtator të vitit 1846 shpreh dhimbjen e thellë që e sheh Hajnen aq të dobësuar fizikisht. «Të këputet shpirti, shkruan, kur sheh se ky burrë i mrekullueshëm vdes pjesë-pjesë». Ndërsa Marksi në letrën që i shkruan Hajnes në janar 1845, kur do të largohet nga Franca, i detyruar nga qeveria e Gizoit, i thotë ndër të tjera: «Nga të gjithë ata të cilëve jam i detyruar t'u lë shëndene, ndarja me Hajnen për mua është gjëja më e rëndë. Do të dëshiroja shumë t'ju merrja me vetë».

«Njohja»

Në dy pjesët e para të romanit autori i trajton ngjarjet me dorë të sigurtë.

Gurajasi, ia arrijnë realizimit të ëndrrës së tyre, thotë autori, sepse themelia e jetës së tyre është besa. Kjo e vërtetë dëshmohet bukur artistikisht në dy pjesët e para të romanit. Këtu njihemi me njerëz të besës, trima, të guximshëm, me ndjenjën e solidaritetit, me karakteristikën të njëmendëta të malësorit tonë. Një personazh si Ibër Shpata të bën për vete, po aq sa edhe heroi i romanit, Omeri. Është pikërisht Omeri që shkruan në gur emrin e Ibër Shpatës. Nuk mund të mos përmendet lahutari Prruk Moti, as Rexha, Cungeli, Kingji, Demushi, e as Zog Buzheta. Kur ky i fundit vret një xhandar, autori e karakterizon vdekjen e tij: «të shurdhët, pa gjak». «Ai mishëronte, vazhdon autori, thatësirën e shtetit... Ishte një vdekje memce fundi i një agonie të shurdhët». Ky xhandar personifikon shtetin e kalbur zogist, e bashkë me nënprefektin, kryeplakun, etj., na jep tablonë e kaluarës obskurantiste zogolliane. Këta janë krejt e kundërta në gjithçka, përballë atyre njerëzve të Gurajës, të cilët vërtet vuajnë nga etja, uria, shtypja dhe shfrytëzimi, por kurrë nuk bien në zvetënim, në poshtërim të vetvetes. Ndërsa te të parët gjejmë njeriun dhe bukurinë e tij, te të dytët gjejmë rënien, zvetënimin dhe poshtërimin.

Këta malësorë të etur për ujë luftojnë me vendosmëri dhe sakrificë. Ata thonë se edhe kjo është luftë. Dhe lufta e tyre kundër thatësirës, nuk është më thjesht një betejë vetëm për ardhjen e ujit në Gurajë, as vetëm për zhdukjen e thatësirës. Ardhja e ujit është diçka më shumë, diçka më e madhe për ta. Thatësira e tokës është fare e vogël përballë thatësirës së madhe të jetës së Gurajës. Lufta e tyre është një luftë e madhe për jetën, për të ardhmen. Ajo evoluon dita ditës dhe lexuesi kupton esencën e saj: Gurajës në radhë të parë i duhet liria e vërtetë, pushteti popullor. Mendojmë se këtu synon edhe përgjithësimi artistik i autorit.

Omeri e mbart mirë peshën e ngjarjeve vetjake dhe atë të Gurajës së tij. Ai dalëngadalë bëhet bir i denjë i saj. Cilësitë e tij i bëjnë për vete gurajasi. Është i besueshëm dhe ka botë të pasur shpirtërore. Lirizmi i tij, veçanërisht në përjetimet për Jerinën, të dashurën e tij, na sjell ndër faqet më të bukura të librit. Por, megjithatë, autori ia beson zbërthimin e idesë qëndrore të veprës dy personazheve të tjerë: Ibër Shpatës dhe Kingjit.

Kjo mënyrë shmanj idealizimit e heroit, sajimet artistike. Po kështu edhe me personazhe të tjerë veprohet me sens mase. Këtë nuk mund ta themi plotësisht për pjesën e tretë të romanit, ku ndihet njëfarë sforcimi e ndonjë figurë jo e realizuar, si ajo e Zabit Mollotës etj.

Proza e këtij romani të kujton dorën e poetit, veçanërisht në pjesët lirike. Figuracioni është i begatshëm, ai përshtatet mënyrës së të rrëfyerit. Autori, qysh tani, në

këtë vepër të parë, tregon disa nga cilësitë më të domosdoshme të një prozatori. Kështu, ai gjen me sukses një fabulë interesante romaneske, krijon personazhe interesante, vesh me gjuhë artistike tablotë, mjedisin ku ndodhin ngjarjet. Ai bën kalime të natyrshme të situatave dramatike, apo të konflikteve. Po të vëmë re me vëmendje përshkrimet e autorit për secilin personazh nuk do të gjejmë portretizime fizike të tyre. Megjithatë kjo nuk na pengon për t'i njohur ata, botën e tyre të brendshme, e nga ana tjetër, kjo flet për një veçori të prozës së autorit. Romani ka skena që, me dramaticitetin e tyre, të mbeten në mendje: skenat e Zog Buzhetës, të konfliktit midis Gurajave dhe Breglumit, të vrasjes së Rexhës e shumë të tjera. Nuk arrihet plotësisht, mendojmë, tensioni dramatik në skenën ku paraqitet vrasja e Jerinës nga elementët banditë. Kjo kalon si pa u vënë re dhe nuk fiton peshën e dhimbshme dhe dramaticitetin e vet. Duket sikur ajo duhet të vritet sepse kështu duhet.

Një prozator të ri, një zë me timbrikë vetjake, që gjithsesi ka veçori origjinale dhe fsheh pasuri të pazbuluara ende — këto na sjell romani «Gjaku i Tokës».

F. ALIMANI

ARTE FIGURATIVE

Ekspozita retrospektive
e Piktorit të Popullit Sali Shijaku

Ekspozita retrospektive e piktorit të popullit Sali Shijaku, që u hap më 10 janar në Galerinë e Arteve të Tiranës, përmban një numër të madh veprash: 115 punime në pikturë, kompozime, portrete, peizazhe, natyra të qeta, 21 vizatime dhe 19 fotografi të punimeve në qeramikë. Këto vepra të

krijuara gjatë veprimtarisë shumëvjeçare të piktorit, zbulojnë një individualitet e personalitet të dallueshëm në artin tonë. Ato tregojnë për evolucionin artistik, mënyrën origjinale të trajtimit dhe konceptimit, kërkesat për një shprehje emocionale artistike, që te Sali Shijaku janë krejt të veçanta. Tablotë dallojnë për mjeshtëri dhe zërbërthim të fuqishëm të subjektit, motivit, ideve të rëndësishme. Veprat e tij kanë buruar nga një frymëzim i thellë i përjetuar përmes emocioneve të fuqishme. Punimet që ka krijuar në periudha të ndryshme tregojnë për zhvillim dinamik, të gjetjes së mënyrave të reja të gjuhës artistike.

Në krijimet e viteve të shkollës së mesme, shohim punime të një piktori me talent, që ndjek me korrektësi kërkesat shkollë, që gjithçka të jetë e modeluar me ngjyra të një pikturë të toneve të përafërta. «Autoportreti» dhe një «Portret vajze» nxjerrin në pah vlerat e tij artistike. Më vonë piktura e tij do të fitojë tipare të reja në konceptimin kompozicional e piktorik, duke marrë karakter përgjithësisht monumental. Piktura fiton më shumë plastikë e dritë dhe bëhet më dekorative. Një tablo për Çerçiz Topullin, tregon për kërkime të reja novatore që do të formonin plotësisht një individualitet artistik me shprehje gjithmonë origjinale.

Tematika e veprës së S. Shijakut është ajo e historisë dhe e realitetit socialist. Këtë e shohim në një radhë tablosh tashmë të njohura: «Vojo Kushi», «Zëri i masës», «Nënat në muze», «Parti Enver»; «Të lumtë pushka, o pazak» etj., në peizazhet e bukura dhe portretet e frymëzuara. Vitet e fundit S. Shijaku trajton tema nga eposi i kreshnikëve në tablo e në një radhë qeramikash. Është thënë se piktura e S. Shijakut ka frymë dhe karakter epik me përfytyrime legjendare. Kjo është e vërtetë, sepse ai kërkon përmes lartësimit figurativ legjendar, përmes simbolesh të japë momente kulmore të ngjarjeve, si në tablotë «Vojo Kushi», «Mic Sokoli», «Artileria e Skënderbeut», «Kreshniku», «Nora e Kelmendit», «Hamit Shijaku» etj. Këto vepra japin përmes një figure të vetme, forcën e gjallë të një populli heroik e luftëtar. Përfytyrimin popullor për heronjtë, ai e kthen me forcë simbolizuese, në lartësim legjendar. Tensionin dramatik zbulohet në tablonë «Hamit Shijaku» që pa u trembur para litarit këndon internacionalen. Ndërsa Mic Sokoli hidhet furishëm me krakë hapur mbi topin armik. Kurdoherë heronjtë, luftëtarët, në veprën e S. Shijakut qëndrojnë në mbi armikun që e kanë mundur. Për të arritur një shprehje lartësuese ai kërkon kompozimin monumental, ku figura vendoset në plan të parë, nxjerr në dukje siluetat, duke e larguar pikturën nga tregimi letrar. Edhe kur trajton një subjekt të thjeshtë nga puna e jeta në socializëm, pasqyrimi figurativ nuk bëhet në mënyrë të rëndomtë, por me shumë përmes një gjetjeje interesante, ku buron poezia e punës dhe e jetës së re socialiste. Në tablonë «Njohja»

dë të rinjtë në një bisedë në lëmë kanë lëvizje të frymëzuara, atmosfera është ngarkuar me ngjyra të pasura, tone të ngrohta intensive, përshkrim emocionues i momentit intim. Në tablonë tjetër «Prashitja» është dhënë me mendim të thellë një moment nga puna e dy grave që prashitin të përqendruara. Natyrshëm transmetohet marrëdhënia e përzemërt ndërmjet tyre. Është shumë i vërtetë mendimi i një studiuesi kur tha se në ekspozitën e S. Shijakut, edhe në vepra më pak të arritura ndihet shqetësimi i një artisti të vërtetë që kërkon.

Shumë portrete paraqesin njerëz të ndryshëm, punëtorë, fshatarë, nuse e vajza të reja me qëndrime të hijshme. Trajtimi plastik i ngjyrave të hedhura me një penel mjeshtëror tregojnë portretin e fuqishëm të naftëtarit të ri. Portreti «Nusja» jep tiparet e bukura të nuses së re me veshje karakteristike. Portreti i «Zadrimores», përmes ngjyrave të pasura, zbulon një fytyrë, ku sytë e ëmbël japin një psikologji të gëzuar. Shumë vepra të tjera paraqesin portrete të njerëzve të thjeshtë të punës, që piktori i ka takuar në Myzeqe, në fshatrat rreth Tiranës e gjetiu. Ato janë dhënë me realizëm të thellë, duke zbuluar një botë të pasur shpirtërore. Ndërsa në portrete të tjera, ai thellohet më shumë në përmbajtjen psikologjike, duke pasqyruar me forcë emocionale e frymëzim figurën e njeriut të kohës. Mes ngjyrave të larmishme, mes bardhësisë dhe refleksive të ujit të liqenit, mes luleve shumëngjyrëshe, shohim figurën e dashur e të paharruar të shokut Enver Hoxha në një moment pushimi e mendimi. Ndërsa «Kreshniku» e «Patrioti Jakup Ferri», paraqiten, përmes trajtimit piktorik intensiv të frakturave të ashpra, me shprehje të fuqishme e legjendare. Monumentaliteti nuk mungon edhe në vepra të tilla, si «Hapja e tokave të reja», ku subjekti zbulohet dhe shtrihet në plane perspektive. Ai, përmes një kompozimi të lidhur me ritmin dinamik të siluetave të grave që vijnë njëra pas tjetrës dhe me lëvizjet e veglave e forcon më shumë këtë monumentalitet.

Edhe në natyrë Sali Shijaku ka gjetur vazhdimisht frymëzim, është emocionuar nga shumë momente interesante, nga transformimet e fshatrave tanë. Ai i koncepton peizazhet sipas një mënyre të tijën. Natyrën e sheh përmes larmisë së ngjyrave të pasura, tabloja është e bukur si ornamentet e gëllimave dhe qëndismave popullore dhe peizazhet i hap në momente të ndryshme: «Rreze dielli», «Pranverë», «Dimër në Tiranë» etj. Ato janë kurdoherë të gjetura me motive interesante, rrallë mund të mungojë në to motivi apo momenti domethënës. Në disa prej tyre ato marrin një përmbajtje dramatike të fuqishme si në peizazhin «8 Nëntor 1941». Në peizazhe të tjera, si «Në kufi», «Mullarët» ngjyrat dekorative janë plot dritë.

Sali Shijaku është piktor që e kalon veprën përmes kërkimesh të vazhdueshme, e punon disa herë gjersa gjen më-

nyrën më të plotë për të shprehur idenë artistike të temës, që trajton. Ai ka kërkuar vazhdimisht një pikturë herë me tone të përmbajtura, herë një përshkrim me ngjyra të ndezura, intensive e dekorative plastike. Kjo gjë shoqëron njëra pas tjetrës veprat në ekspozitë. Përmes ngjyrave ai kërkon zbërthim emocional të subjektit, sepse nuk e sheh si një njet të jashtëm, por e lidh kurdoherë përmbajtjen e veprës së tij. Kompozimet, portretet, peizazhet shtjellohen përmes ngjyrash herë dramatike dhe herë dekorative. Në tablonë «Nënat në muze», përmes kontrasteve të ngjyrave të zeza të veshjeve me të bardhën e qytetit në sfond ka dhënë të zbërthyer një moment solemn, ngjyrat shpërthejnë plot dritë. Në tablonë «Zhveshja e misrit» tërë piktura flet për lumturinë e gëzimimin e punës në kooperativë. Fotografitë që japin të zmadhuara disa krijime në qeramikë të piktorit kanë një trajtim plastik, që nënvizon frymën epike legjendare të eposit të kreshnikëve.

Vizatimet e paraqitura me linjë të shkathët, forcë e dinamizëm japin disa momente e shënime të piktorit në vende të ndryshme. Ekspozita është ndjekur me shumë interes. Ajo tregoi një krijimtari të pasur me vepra të pikturës, të larmishme, me një përmbajtje ideoartistike të partishme, të fuqishme e me karakter të thellë kombëtar, një pikturë me nivel të dallueshëm artistik.

A. HADO

VEPRIMTARI

Diskutim për festivalin e 24-t të këngës në RTV

Në klubin e Lidhjes u zhvillua diskutimi krijues për Festivalin e 24-t të Këngës në RTV. Merrnin pjesë kompozitorë, poetë, kritikë, këngëtarë, artdashës etj. Ishte edhe drejtori i përgjithshëm i RTV, Marash Hajati, dhe sekretari i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve, Feim Ibrahim.

Diskutimin kryesor e mbajti kritiku Fatmir Hysi, i cili foli për disa dukuri të këtij festivali, që u prit me aq interes nga artdashësit. Forma e re e organizimit të tij bëri të mundur që të zgjidhen e të shfaqen më shumë këngë me më pak interpretues, gjë që për rrjedhojë shtron më shumë kërkesa për krijuesit dhe u lehtëson disi barrën interpretuese. Përsa i përket çështjes se sa ky festival munda të justifikojë kërkesat e artdashësve për këngë, të tregojnë nivele të larta cilësore dhe të shërbejë si pikë referimi për veprimtaritë e tjera, E. Hysi tha se në përgjithësi kjo u arrit, pavarësisht nga ndonjë problem që shfaqet. Festivali paraqiti këngë të bukura, interpretime të mira, figura të larmishme plot përmbajtje dhe motive të freskëta origjinale, që u vunë re më shumë në koncertin e natës së tretë. Ai shprehu mendimin që në festivalin e ardhshme të bëhet një seleksionim më i mirë, duke e reduktuar numrin e këngëve nga 35 në 22.

Duke folur për krijimtarinë e Festivalit të 24-t, diskutuesi tha se këngët më të mira të këtij aktiviteti pa dyshim që sollën motive të reja, shprehje origjinale e kombëtare, të lidhura me një përmbajtje të gjerë tematike dhe intonacione të freskëta. Megjithatë, duke u hedhur një sy të përgjithshëm këngëve të festivalit, ka edhe ndonjë problem që në të ardhmen duhet të zgjidhet. P.sh., vihet re se ka ende diletantizëm, që shprehet qysh në zgjedhjet e temave, në trajtimet naive e të divulgua, në format standarde melodike, harmonike e orkestrale. Këngë të tilla, si «Çiltërsi», «Për krahu teje», «Për ty, baba», «Çel portokalli», «Lumturia s'është dhuratë», «Koha na thërret», «Në jetë» e ndonjë tjetër, duket sikur ka kohë që i dëgjon dhe nuk sjellin ndonjë gjë të re. Këngë të tilla nganjëherë pretendojnë të kapin probleme të mëdha, por flasin me një zë të vogël dhe nuk e justifikojnë veten.

Problem tjetër është ai i trajtimeve të njëanshme, me prirje përgjithësisht lirike dhe tematikë intime, që vjen si pasojë e një vështrimi të përciptë të realitetit, përmes poezive mesatare e të dobta. Ka mjaft këngë që shprehen për lumturinë në përgjithësi, për dashurinë në përgjithësi, për pranverën, lulet, bimët, gjithmonë në përgjithësi. Del, pra, si detyrë që të thellohemi më shumë në problemet e ditës, t'i shohim ato nga këndvështrimet aktuale të jetës socialiste. Kujdes më i madh duhet t'i kushtohet muzikës dhe këngëve popullore, se vetëm përmes tyre mund të krijojmë origjinalitet, të afirmojmë këngën e re shqiptare. S'është e thënë që për këto të merren motivet popullore e të stilizohen, por të praktikohet ajo që bëhet në gjinitë e mëdha, vokale e simfonike, të shfrytëzohen strukturat e këngëve popullore, tematikat e tyre melodike, harmonike e timbrike.

Gjithashtu, më shumë mund të bëhet për të theksuar karakterin kombëtar të këngëve, për të pasqyruar në to jetën dhe interesimet tona shoqërore e intime, botën e brendshme të